

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

52.461

BYRON
IFJÚ HAROLD
ZARÁNDOKÚTJA

GENIUS KIADÁS

~~018721~~

LORD
GEORGE GORDON BYRON

IFJÚ HAROLD
ZARÁNDOKÚTJA

FORDÍTOTTA
HARSÁNYI ZSOLT

GENIUS KIADÁS

52461

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA

I. Nyomat. Növekedénapló

1965 év. 506 sz.

Lord George Gordon Byron e verses regénye a Genius könyvkiadó rt. megbízásából, Harsányi Zsolt fordításában, ezen a rendes kiadáson kívül 30 példányban merített papíron készült, ebből 10 példány egész bőrbe kötve, kézzel számozva és a fordító kézjegyével, 20 példány pedig félbörkötésben. — A kötésekét Leidenfrost Sándor tervezte, a nyomdai munkákat a „Világosság” könyvnyomda rt., a kötésekét Gottermayer Nándor készítette 1924-ben.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

H. Malounak.

E könyvben egy pompás, gazdag dalu
Költő dalolta el fájdalmait.

Te még nem értheted meg, kis Malou,
Mély örvényét e fájó dalnak itt.

Kis lelked még a hajnalban lakik,
És rózsafátyolt hord: a hajnalét,
Hogy tudhatnád, amit furdalva vitt
Egy régi sziv: a tompa és alélt,

Kiégett és fanyar titkot, hogy fáj a lét.

Elnézlek, kis leány. E szép szemek,
E tiszta, drága, kéklő csillagok,
Még nem borúsak, nem emlékszenek,
Bennük sejtő, boldog jövő ragyog.

E szép szemeknek mit kívánhatok
Az élettől, mely olyan mostoha?

Mit kívánjak neked szépet, nagyot?

Neked adom e bus könyvet, noha

Még meg sem értheted, — ne értsd is meg soha.

Harsányi Zsolt.

Ifjú Harold zarándokútja.

Verses regény.

1812.

Országos Széchényi-Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

„L'univers est une espèce de livre, dont on n'a lu que la première page quand on n'a vu que son pays. J'en ai feuilleté un assez grand nombre, que j'ai trouvé également mauvaises. Cet examen ne m'a point été infructueux. Je haïssais ma patrie. Toute les impertinences des peuples divers, parmi lesquels j'ai vécu, m'ont réconcilié avec elle. Quand je n'aurais tiré d'autre bénéfice de mes voyages que celui-là, je n'en regretterais ni les frais, ni les fatigues.“

Országos Széchényi Le Cosmopolite.

Előszó az első és második énekhez.

A lent következő költemény legnagyobbbrészt ama helyeken született, amelyeket leírni bátorodik. Albániában kezdődött és a Spanyolországra és Portugáliára vonatkozó részek a szerzőnek ez országokban szerzett megfigyeléseiből adódtak össze. Ennyit szükséges lehet megállapítani a leírások helyességének igazolására. A lerajzolni szándékolt tájak Spanyolországban, Portugáliában, Epirusban, Akarnániában és Görögországban vannak. Ez idő szerint itt megáll a költemény: fogadtatása fogja eldönteni, vajjon merheti-e a szerző tovább vezetni olvasóit Iónián és Frigián keresztül a Kelet fővárosába: ez a két ének csupán kísérlet.

Hogy a művet valahogyan közelebb hozza, egy költött alak mutatkozik itt be. Barátaim,

akiknek véleménye nekem nagyon értékes, arra hívják fel a figyelmemet, hogy „Ifjú Harold“ e költött alakjával azt a gyanút kelthetem, mintha valamely élő személyre céloztam volna: ennek vitatását kérem egyszer s mindenkorra abba hagyni — Harold a képzelet gyermeke, létének az a célja, amit elmondtam. Néhány nagyon jelentéktelen részletben és csupán helyiekben akadhat alap erre a gondolatra, de a lényeges pontokban, remélhetem, hogy egy sincs.

Majdnem fölösleges megemlítenem, hogy az „Ifjú“ szó inkább csak mint olyan használatos itt, amely egybehangzóbb a verselésnek azzal a régies módszerével, amelyet igénybe vettem. A „Jó éjszakát“ című részre az első ének elején a „Lord Maxwell búcsúja“ ihletett, amelyet Mr. Scott jelentetett meg a Border Minstrelsyben.

Az első részben, amely a pyrenaei félszigettel foglalkozik, találkozhatik valami futó hasonlóság azokkal a különböző költeményekkel, amelyek spanyol tárgyokról jelentek meg, de ez csak esetleges lehet, mint ahogy néhány vonatkozó stanza kivételével az egész költemény a Levantén íródott.

A Spenser-stanza, legsikeresebb költőink egyikehez híven minden változatosságot megenged. Dr. Beattie a következő megjegyzést teszi erről: „Nemrégem költeményt kezdtem írni Spenser stílusában és versmértékében, amelyben szabad terjeszkedést ígérhetek hajlandóságaimnak és lehetek úgy vidám, mint patétikus, úgy leíró, mint érzelmes, úgy gyengéd, mint gúnyolódó, amilyen hangulat elfog: mert ha nem tévedek, az a versmérték, amelyet igénybe vettem, a költői szerkesztésnek mind e módjait megengedi.“* Miután véleményemben ilyen tekintély szilárdított meg a legmagasabb rendű olasz költők egynémelyikének példájával együtt, nem kell bocsánatot kérnem, hogy a következő költeményben hasonló változatosságra bátorkodtam törekedni, megelégtetve azzal, hogy ha a versek nem lesznek sikeresek, a hiba inkább a kivitelben kell hogy legyen, mint a szándékban, melyet Ariosto, Thompson és Beattie használata szentesített.

London, 1812 február.

* Beattie levelci.

Pótlás az előszóhoz.

Vártam eddig, amíg majdnem valamennyi folyóiratunk kiosztotta a szokásos adag bírálatot. Kritikájuk általánosságának igazságos voltaival szemben nincs ellenvetésem: nem illenék hozzám pörbe szállni a gyomlálásra vonatkozó csekély felszólításukkal, mikor tisztábbak lettek volna, ha kevésbé gyengédek lettek volna. Ennélfogva külön mindegyiknek meleg köszönetemmel válaszolva elnézéséért, csak egy pontban bátorkodom észrevételt tenni. A „bolyongó Ifjú“ lényegtelen jellemrajzával szemben jogosan emelt számos kifogás között megállapított, hogy ő (akiről számos ellenkező irányú célzás ellenére most is fentartom, hogy költött személy) az anakronizmuson felül még nagyon lovagiatlan is, hiszen a Lovagok kora a Szerelem, Becsület s a többi kora volt.

Nos, a dolog véletlenül úgy áll, hogy a régi jó idők, mikor „l'amour du bon vieux tems, l'amour antique“ virágzott, minden lehető századok között a legkicsapongóbbak voltak. Akinek eziránt kétségei volnának, tanulmányozza Sainte-Palaye Passimját és még részletesebben a II. kötet 69. oldalát. A lovagság fogadalmait nem tartották meg jobban, mint bármely más fogadalmakat, a trubadurok dalai nem voltak illedelmesebbek és természetesen sokkal kevésbé voltak kifinomultak, mint Ovidiuséi. A „Cours d'amour, parlemens d'amour, au de courtesie et de gentillesse“-ben több volt a szerelem, mint az udvariasság, vagy nemesség. Lásd Roland-t a Sainte Palaye-val azonos tárgyról. Bármi más kifogás emeltetnék ez ellen a nagyon nem szeretetreméltó egyén, Ifjú Harold ellen, eddig a neki tulajdonítottakban tökéletesen lovagias volt — „nem szolga, hanem templárius lovag“.* Mellesleg szólva attól tartok, hogy Sir Tristrem és Sir Lancelot sem voltak jobbak, mint amilyenek bizonyára voltak: noha nagyon költői személyiségek és igaz lovagok, de inkább „sans

* The Rovers, or the Double Arrangement.

peur," mint „sans reproche“. Ha a térdszalagrend intézményének története nem mese, e rend lovagjai számos századokon át hordták egy jelentéktelen emlékezetű Salisbury grófnő jelvényét. Ennyit a lovagiasságról. Burke-nak nincs oka sajnálni, hogy a lovagok ideje letűnt. Ámbár Marie Antoinette volt olyan tiszta, mint legtöbbje azoknak, akiknek tiszteletére lándzsát törtek és lovagokat vetettek le a lóról.

Bayard idejétől le egészen Sir Joseph Banks idejéig (amely régi és modern idők legtisztábbja és legmagasztalabbja), ennek a megállapításnak kevés kivételét lehetne találni: és attól tartok, egy kis nyomozás megtanítana bennünket, hogy ne sajnáljuk a középkornak ezeket a szörnyű maskarádéit.

És most napvilágra hozom „Ifjú Harold“-ot olyanak, amilyen. Sokkal kellemesebb és bizonyára sokkal könnyebb lett volna egy szeretetreméltó alakot rajzolni. Könnyű lett volna átfesteni a hibáit, többet tétetni és kevesebbet beszéltetni vele, de sohasem szántam példának többre, mint megmutatni, hogy az elme és erkölcsök korai eltévelyedése az elmúlt gyönyörök felett való

csömörhöz és újakban való csalódáshoz vezet és hogy egy így alkotott lélekre még a természet szépségei és az utazás ösztönzése se hatnak (a becsvágyat kivéve, amely a legerősebb minden izgalmak között), vagy inkább eltévesztik hatásukat. Ha a költeménnyel még tovább haladtam volna, ez a jellem, hajlamos lévén a zárkózottságra, elmélyült volna, mert az a körvonal, amelyet valaha ki szándékoztam vele tölteni, kevés eltéréssel egy modern Timon, talán egy költői Zelucco rajza volt.

London, 1813.

Janthehoz.¹

Valóságban, vagy képzeletben hozzád
Nem láttam foghatót. Sem útamon,
— Bár voltak győzhetetlenül szép orcák, —
Sem oly játékos, tűnő álmokon,
Mikor vágyam valónak álmodom.
Megláttalak, s rajzolni ezt a szép,
Mindig más képet már nem szándokom:
Ki lát, annak szavam nem vón' elég,
S ki téged néz, mi más nyelvet figyelne még?

Ifjuságod ígérését beváltva
Jövőd maradna bár, mint a jelen:
Lélekben szūzi tűz és arcban drága,
Földön járó, szárnyatlan szerelem,
Jószivű, tul minden reményeken!
Ki most oly gyengéd gondokkal nevel,
Jövő szivárványát kétségtelen
Növekvő bájadban fedezte fel,
Melynek színében a bú gyorsan oszlik el.

Ó Napnyugotnak ifju Perije!
Mily jó, hogy kétszer oly idős vagyok.
Nyugton nézhet szemem tekintete,
Hogy pirkadó szépséged mint ragyog.
Jó, hogy nem érem már meg alkonyod,
Még jobb, hogy mig fájnak ifjabb szivek,
Én elkerülöm azt a bánatot,
Mit elszenved mindenki majd, kinek
Lelkét, ha boldog is, szuró kin ejti meg.

Ó vesd e lapra gazella-szemed,
Mely villog bátran s fél szemérmesen,
Kit nem néz, azt épp ezzel fogja meg,
És megvakítja azt, akin pihen.
Versemnek oly mosolyt adj, mit nekem
Nem adnál, ha más lennék, mint barát.
Ne kérdd: ily ifju lénynek mért teszem
Kicsiny lábához lantomnak szavát.
Csokromba hadd szedem liljom-lényed havát.

Versemmel így majd összeforr neved.
Majdan Harold könyvét lapozva fel,
Először Janthét látják hiv szemek,
S épp úgy utólszor őt felejtik el.

Ha nem leszek, a multból majd kikel
E könyv, s szép ujjad megpihen művén
Annak, ki most köszönt. Csak ennyi kell,
Emlékemül csak ezt remélem én,
Bár többet kérhet még Barátság, mint Remény.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
ELSŐ ÉNEK.

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

I.

Akit Hellászba tett a képzelet,
Muzsám! Költők formálta égi lény!
Azóta annyi dal volt szégyened:
Szent halmodról dallal nem hivlak én.
Ott jártam híres csermelyed helyén,
Szállt sóhajom a delphi sir felett,²
Hol viz csobog csak és a csend szerény;
Nem riasztám a bus Kilenceket,
Hogy méltassák e dalt, csekélyke versemet.

II.

Volt Albionban rég egy ifjuság, —
Amely erényekben nem lelt gyönyört.
Napját tették boros, vadult tusák,
Zajuk az Éj alvó fülébe tört.
Egy ily gonosz fickót hordott a föld:
Rossz mámoroknak adta át magát,
Kevés dolog volt, melyben kedve tölt,
Csak kéjelgő nép és paráznaság,
Szedett-vedett ivók, nagyhangu társaság.

III.

Ifju Haroldnak hívták. Más nevét
S családját jobb itt meg nem mondanom.
Dicső család volt, — ez talán elég, —
S előkelő nagy név volt egykoron.
De hogyha méltatlan sarj van soron,
A legdicsőbb név is foltos leszen:
A hant megül az ősi sirokon,
S hitványságot szép tetté nem teszen
Dal, próza, — szóljon bár virágos-mézesen.

IV.

Akár a légy, hogy muljon az idő,
Harold egy nap delén sűtkérezett,
És még azon nap — nem gondolta ő —
Milyen betegség vet reá kezét.
Az alkonyat még el sem érkezett,
Egyszerre kórt érzett, nagyon nagyot:
Csömört, teljest és végsőt érezett.
Utált szűlőtte-földje, hol lakott
Klastrom celláinál sivárabbnak hatott.

V.

A Bűn nagy útvesztőjét járta meg
S vezeklés nélkül vétett szüntelen.
Sokat sóhajtott: egyet szeretett,
De ezt meg nem nyerhette. Mindenem,
Mi szűz és tiszta, csókja szinte szenny
Volt csak. S a lányhoz kegyes volt az ég:
Elhagyta könnyebb nőként hűtelen
Harold, tovább pusztitva mindenét.
Csend, házi boldogság nem vonzották szivét.

VI.

És most csömört érzett ifju Harold,
 Itt hagyni vágyott részeg asztalát.
 A fojtott könny már-már arcára folyt,
 De büszkesége uj erőt talált.
 Busan tünődve járt órákon át,
 S hogy messzi utra kél: határozott,
 Forró vidéken lát sok uj hazát;
 Bajt óhajtott, mert kéjben kárhozott,
 A poklokon se rossz, ha ez megváltozott.

VII.

Szülőházától megvált így tehát.
 Hatalmas, méltóságos épület
 Volt ez; bár vén, de rendületlen állt,
 Ó bolthajtások birták terhüket.
 Egykor klastrom tán, most fertőztetett:
 Ahol hajdan fészket rakott a Hit,
 Vigan dalolt most céda lánycsereg,
 S rémlett: megint szent nép fog lakni itt,
 Ha elhisszük a ház avult emlékeit.

VIII.

Sokszor őrjögő jókedv idején
 Kin villant át az Ifju homlokán,
 Mint hogyha ott benn megcsalt szenvedély,
 Vagy gyilkos bosszu állna lest talán.
 Nem látták, nem bánták egyáltalán,
 Mert szive nem volt nyílt, baráti sziv,
 Mely enyhül a panaszkodás után,
 Mely jóbarátot megbeszélni hiv,
 Ha nagy baj fogta el, mellyel hiába viv.

IX.

Őt nem szerették, bár mindenfelől
 Hivott házába jött-ment cimborát.
 Ismerte mind: üres volt mind belől,
 Hizelkedtek s itták ingyen borát.
 Egy sem szerette, — női sem. De, hát
 A nő csak módnak, pompának örül.
 Hol ez van, Eros érzi jól magát,
 A nő, mint lepke, száll a fény körül,
 S Mammon röhög, hol a Szeráf könnyet törül.

X.

Volt édesanyja is. De mostan őt
 Bucsuzni nem kereste fel Harold,
 Hugát sem hívta indulás előtt,
 Midőn a válás végső perce volt.
 Ha volt barátja, egyiknek se szólt
 De ó, keménységből nem tette ezt;
 Pár kedves dolgunkhoz ragaszkodók
 Tudjuk: bucsuzni fáj csak és egeszt,
 A sziv nem enyhül, sőt százszorta fájni kezd.

XI.

Szülőházát, öröklött földjeit,
 S kiket kedvelt, az estélyek hamis,
 Hóujju, kékszemű kis hölgyeit,
 Kik megzavartak vón egy szentet is,
 Akikre mindig volt étvágya friss,
 Az óborokkal telt sok serleget,
 A fényüzést, — elhagyta mind egy kis
 Sóhajtás nélkül, hogy habok felett
 Elérjen messzi lent pogány vidékeket.

XII.

A könnyű szél telt vásznakat fuvalt,
Mintegy vigan, hogy viszi innen őt.
Homályosult a hószin sziklapart,
Végül eltűnt a pillantás előtt.
S ha elfogá a kalandkeresőt
A megbánás, a lelkén megrekedt
A bánat csendes gondolatja, sőt
Egy jajt se szólt; mig űlt és könnyezett
A többi és jajuk a zord árban veszett.

XIII.

De hogy a nap a tengerben leszállt,
Hárfáját fogta, melyen ugy szokott
Pengetni rögtönzött melódiát,
Ha tudta, hogy nincsenek mások ott.
A kéz a húrokon hangot fogott,
Az alkonyatban búcsut pengetett,
A szárnyaló hajót vitték habok,
S amig a part mind messzebbé veszett,
A tengernek dalolt bucsúüdvözetet.

Szülőházam, jó éjszakát,
Mely tűnsz a kék vizen,
Szélvész süvölt, sirály kiált,
A hullám nem pihen.
Tul tengeren leszállt a fény,
Megyünk utána hát,
Őt s tégedet köszöntlek én,
Hazám, jó éjszakát.

Pár óra s újra kél a nap
A reggelt szülni meg;
Köszöntöm a hullámokat
S nem szülőföldemet.
A régi jó ház gyászban él,
Sivár a bus magány,
Falán a gyom s a gaz kikél,
Ajtón szüköl kutyám.

„Kis apródom, jöjj csak, hahó,
Mért sirsz, mit keseregsz?
A hullámtól félsz, kis bohó,
A szélvésztől remegsz?

Töröld le fájó könnyedet,
Hajónk erős és friss,
Gyorsabban nem repül neked
A legjobb sólyom is.“

„Fütyölhet szél, dagadhat ár,
Nem félek én, uram,
De nem csodálod, ugyebár:
Szivem vigasztalan.
Elhagyva jó apám, anyám,
Én eljöttem hazúl,
S kívülök senkim nincs, csupán
Te és ott fenn az Úr.“

„Buzgó áldást adott apám,
S búval nem kérkedett,
De mennyit sóhajt még anyám,
Mig visszatérhetek.“ —
„A gyászod értem, jó fiam,
Ne mondd tovább, elég.
Ha lelkem tiszta vón, magam
Is könnyet ejtenék.“

„Derék hajósom, jöszte. Lám,
Arcod sápadni kezd.
Frank ellenségtől félsz talán?
A hullámvás ijeszt?” —
„Hát féltem én már valaha?
Erős vagyok, tudod.
De sápad arcom színe, ha
Páromra gondolok.”

„A tónál laknak földeden
Nőm s fiaim. Vajon
Mit szól, ha kérdik kedvesen,
Hogy apjuk hol vagyon.” —
„Bizony, van búdnak jó oka,
Ne szólj, elismerem.
De én vígan szállok tova,
A kedvem jó nekem.”

Sokat ki adna feleség,
Vagy kedves könnyire?
Hisz könnyező szelid szemét
Hamar más törli le.

Mit nékem tűnt csók, régi kincs,
Veszélyt ígérő táj:
Csak az busit, hogy semmi nincs,
Mitől elválni fáj.

A viz felett, az ég alatt
Lelkem árván maradt.
Miért sirassak másokat?
Más engem nem sirat.
Most még vonít szegény kutyám,
De elfelejt hamar,
Mástól kap enni és talán
Még a lábamba mar.

Veled, hajóm, gyorsan futok,
Ahol hab habra kel.
Ne bánd, mily föld felé jutok,
Csak innen jussak el.
Üdv, kék hullám! Ha útam
Megtettem rajtad át,
Jőjjön barlang és sivatag.
Hazám, jó éjszakát.

XIV.

Száll, száll hajója. Eltűnt már a föld.
 Biscaya zúgó öblén zord a szél.
 Ötödnap végre új ország köszönt,
 S az útasoknak lelke újra él.
 Néző előtt a Cintra csúcsa kél,
 A mélyben ott a Tajo folydogál.
 (Aranykincséről vén irás regél.)
 A révkalauz a fedélzetre száll
 S visz dus partok között, hol néhány pór kaszál.

XV.

Mily kedves látvány nézni, Istenem,
 A százszor áldott gazdag földeket,
 A fán mily illatos gyümölcs terem,
 Mily szép kilátás a dombok felett.
 Isten művét rontják az emberek,
 De Ő rettentő büntetést bocsát
 Mindarra, ki parancsát szegte meg:
 Lesujt s a gall föld sáska zsarnokát
 Mint irtó ellenét, elveszti a világ.

XVI.

Mily bájakat tár Lisszabon elé!
 A képe ring a szép, nemes vizen,
 Hol szinaranyt sejditnek a regék,
 Hol most száz dús hajó fut sebtiben,
 Mióta Albion segíti, nem
 Hagyván magán a lúzi nemzetet,
 Mely rátartós, amellet esztelen,
 Utálja s nyalja a kemény kezét:
 A zordon gall nagyúr haragjától remeg.))

XVII.

De hogyha látod a várost közel
 Mely messziről oly égien ragyog,
 Sok minden közt kétségbeeshetel,
 Mit távolról szemed nem láthatott.
 Palota, kunyhó szennyekkel rakott,
 Piszokban nő kócos, szurtos lakó;
 Szegénynek, gazdagnak nincs gondja sok
 Mosott ruhára, tiszta ingre. Ó,
 Mind szembeteg. Nekik így a piszokba jó.

XVIII.

Szánalmas páriák; földjük csodás.
Ezeknek adsz, Természet, ily hazát?
A Cintra édenkertje ó mi más,
Ha nézzük hegy s völgy útvesztőin át.
Mely toll az, mely bár gyöngé képet ad
Arról, mit itten végiglát a szem,
Miközben borzasztóbb dolgokba lát,
Mint mikről vallást olyan rémesen
A poklok ajtaján belépett bárd teszen?

XIX.

Klastrommal ékes csúcsok bús foka,
Vén paratölgyek árokszéleken,
A nap hevétől barnuló moha,
Sötét mélységek, hol bús gally terem,
A síma víz gyengéd azúrja lenn,
A zöldet is bearanyló sugár,
Az ér, mely futva fut le szirteken,
Fenn szőlőkert, lenn fűzes a határ,
E kép hatalmas, szép és egy: százféle bár.

XX.

Lankán kanyargó út magasra visz,
 Ahol gyönyörködően meg-megállsz,
 S eléred fenn az új szépséget is:
 „Bünhődés“ néven áll a zárdaház.³
 Erekyét őrző vén barátja száz
 Kalandos, érdekes dolgot mesél:
 Itt bünhődtek gazok. S ott lenn a gyász
 Barlangban élt Honór, a hitvezér,
 Mennyet remélve, ha a földön Poklot él.

XXI.

Amint a szirten feljebb hág az út,
 Látsz durván rótt kereszteteket. Ne hidd
 Buzgó ajándokoknak vérbefúlt
 Gaztettek óriás emlékeit,
 Sok hörgő áldozat öntötte itt
 Véréit borzasztó, gyilkos kés alatt.
 Helyén egy-egy kereszt emelkedik.
 Ösvényen, erdőn száz meg száz maradt.
 Törvény nem véd meg itt, ha nem véded magad.⁴

XXII.

Áll völgy ölén vagy a hegyoldalon
 Több ház, melyben hajdan király is élt.
 Most vadvirág virúl a romfalon,
 De fényük még romokban is kísért.
 Ott tornyok: palota tárul eléd.
 Itt élt az angol nábob, dús Vathek,⁵
 Nem tudva, mikor pénzét szórta szét,
 Hogy míg a Kincs hangos nagyúr lehet,
 Bölcs Béke únja a kiáltó élveket.

XXIII.

Itt szőtted ujjabb kéjek terveit,
 Lakván örökszép bérc-sorok tövén.
 De most mint hogyha átok járna itt:
 Mint rólad, házadról eltűnt a fény.
 Magas gyomtól zárúl el a sөvény;
 Elárvult termék, tárt ajtók előtt
 Újjabb megismerésül, mily szegény
 Kis örömök a Lenn elérhetők:
 Mind elmossák mohó árjkkal az idők.

XXIV.

A gyászbékét e csarnok szülte,⁶ ó,
 Ez szülte a brit nemzet szégyenét.
 Csörgősapkás bosszantó kis manó
 S nem diadémós. Polcán ül. Be szép
 A pergamentruhája! Lóg pecsét
 És függelék az oldalán, melyet
 Ős, nagy lovagnevek s egyéb derék
 Aláírások ékesítenek.
 A rém rájuk mutat s a lelkéből nevet.

XXV.

Konvenció ez a kicsiny kobold,
 Mely itt gyalázott meg jó hősöket,
 Megbabonázva agyukat (ha volt),
 S lesújtva már ujjongó részüket.
 A győztes tollát Vakság fogta meg,
 Csel hozta vissza, mit vesztett a kard.
 Nagyok, babért hiába nyertetek!
 Jaj a győztesnek! ltt a diadalt
 Teljén alázta meg a luzitáni part.

XXVI.

Hogy együtt ültek itt e zord urak,
 A Cintra szóra rosszul lesz a hon,
 Boltján a polgár dúlt haragra kap,
 S ha tudna, hát pirúlna is nagyon.
 Utókorunk mit szól ehez vajjon?
 Népünk s más népek ne kacagjanak
 E számos, hirtül részeg bajnokon,
 Ki megbukott, de része ámulat?
 A Gúny száz éven át gúnyolva rámutat!

XXVII.

Menvén a bércen egymagán, Harold
 Így tünődött. Bár itt a táj mesés,
 Vágyott tovább már. Rőpkébb szive volt,
 Mint fõnn a fecske. Bölcs Elmélkedés
 Gyakorta fogta el s elmélyedés
 Olykor már lelkének sajátja lett,
 Megútáltatta véle tiszta Ész
 A csúnyán elszórt ifju éveket,
 De a valóra még szeme fájón meredt.

XXVIII.

Csak lóra, lóra! Bármi szép a táj,
 S lelkét üdíti békésen, csak el!
 El tünődéstől, mindentől, mi fáj!
 De most nem rossz lány és nem labda kell.
 Előre! Nincs még cél állítva fel,
 Ahol zarándokútján megpihen.
 Tünjön sok tarka táj! A dült kebel
 Rohan s még nem lel otthont semmiben.
 Így megnyugszik. Sha nem: tapasztalt bölcs leszen.

XXIX.

De Mafra ez. Megállj egy percre csak.
 A portugál királyné itt lakott.
 Itt udvar s egyház váltva volt divat,
 Dőzsölt a nép s miséket hallgatott:
 Lordocskák s rosszul választott papok!
 A szajha itt dómot emeltetett,⁷
 Mely bűnös emlékére fényt ragyog,
 Felejtetvén a vért, mit öntetett,
 S térdelsz a Disz előtt, mely gyakran bünt szeret.

XXX.

Gyümölcssterhes völgy, sok bájos orom,
 (Ezek táplálnak szabad nemzetet!)
 Kéj futja át szemünket láttukon,
 Harold utja sok szép helyen vezet.
 A henyélő, az hajsztát emleget:
 „A lány karosszékből kikelni? Mért?
 Megjárni fárasztó mérföldeket?”
 Ó, kárpótol a lég itt mindenért,
 Oly édes, mit tunya Veszteglés meg nem ért.

XXXI.

Országos-Széchenyi Könyvtár

A dombsor messze elkopárodik,
 S jönnek simább völgyek lankái már,
 Aztán véghetlen messzi, messzi sik,
 Ameddig szem lát: a spanyol határ.
 A pásztor ott nyáját vigyázva jár,
 Amelynek gyapja híres, drága cikk.
 Fegyverrel védi a juhász. Sovár
 Az ellen, mely e földre éhezik.
 Mindent kell védni, vagy Rabság következik.

XXXII.

Hol hispán és lúz föld ér össze, lám,
 Mit gondolsz, mely határt ad a vidék?
 A Tajo büszke árja kél talán
 A két királyné közé? Vagy sötét
 Sierrák zord gőgje választja szét?
 Kinai fal, mely kőből rakva van?
 Sem válaszfal, sem zordon Pyrenék,
 Sem sziklasor, sem hőmpölygő folyam:
 A két országnak itt egyéb határa van.

XXXIII.

Köztük ezüst vizecske folydogál.
 Számára éppen csak hogy név kerül,
 Bár partjain két oldalt két hon áll.
 Botjára dülő pásztor tétlenül
 Fodros habokba néz. Békétlenül
 Ádáz két nép közt békés a patak.
 Hispán s lúz pór egyként kevély belül,
 De a hispán paraszt úgy tartja csak,
 Hogy aljasok között a lúz legaljasabb.⁸

XXXIV.

De ott már a határhullámokat
 A Guadiana sodra falja fel,
 Sötét, zugó folyam, melyről sokat
 Dalolnak vén dalok. A mór dühvel
 Itt állt ki a nemes Lovag-kebel,
 Mind talpig páncélingben vértések.
 S a mór megállt itt, együtt bukva el
 Turbán s kereszt a véres ár felett,
 Mit fuldokló tömeg medrén is tulvetett.

XXXV.

Hispánia! Regényes, drága föld!
 Hol zászlód, melyet vitt Pelagio,
 Midőn Julian mór haddal betört,⁹
 S gót vérrel telt meg annyi gyors folyó?
 Hová lett annyi véres lobogó,
 Mit néped győzelemre lengetett
 S a rablókat kiűzte? Ragyogó
 Volt a kereszt, a félhold engedett
 És Afrikában lett siró nő rengeteg.

XXXVI.

Nem ezt ünnepli minden régi dal?
 A hős emléket, jaj, csak így arat.
 Nem emlékmű gránitkockáival:
 Parasztok sóhajával fennmarad.
 Ó Gőg! Ne égre nézz, nézd meg magad.
 A Nagy a versben is örökre lesz,
 A te neved emlékkövön se nagy,
 A Hagyomány épp hogy nyelvére vesz,
 Ha nincs már Hízélgés s Clio fel nem jegyez.

XXXVII.

ÉbredjeteK, hispánok! Talpra! Fel!
 A hős Lovagkor szól s elétek áll.
 De most nem szomjazó láncsát emel
 S piros sisaktollát nem rázza. Száll
 A lángoló villámban, rátalál
 A hősi kedv az ágyutorkokon,
 Ott dörghi: „Rajta!” Nincs tán hangja már,
 Mint Andalúziában egykoron,
 Midőn hangzott dala a harcos partokon?

XXXVIII.

Csitt, halljátok? A félelmes paták.
 Pogányokkal a dúló harc rivall.
 A gőzölgő kard sújt, de hős halált
 Hal sok testvérték is, szablyáival
 Az ellen közé hullva. Tűzvihar
 Csap fel pusztitva. És hegyek között
 Minden mezőn a hősök ezre hal,
 Kenes lehű orkán halált hörög,
 Népek pusztulnak el, szilaj harc hömpölyög.

XXXIX.

A bércezen áll az óriás Halál,
 És vérvörös hajára tűz a nap.
 Kezében izzó Kartács, mely talál,
 És perzselő szemétől lánggra kap
 Minden: nézése erre-arra csap.
 Vaslábánál a Pusztulás mered,
 S les, hogy mi történt. Mert e mai nap
 Itt összecsap három nagy hadsereg.
 Oltárán öntve szét a vért, mit úgy szeret.

XL.

Szép látvány nézni így a harc előtt
 (Ha nincs testvéred, vagy barátod itt)
 Százféle himmel diszes kardkötőt,
 Sok fegyvert, melyre napsugár esik.
 Mily pompás ágyuk bömbölnek! Nekik,
 Csikorgó torkuknak ma préda jár.
 Sok hős indul, kevés győz; bér pedig
 Nem is reájuk, mert a Sirra vár,
 S a boldog Vész alig hogy tud számlálni már.

XLI.

Három vig zászló halni megjelent,
 Imát a lélek három nyelven ont,
 S ez a három győzni vágyókat jelent,
 Frankhont, Hispániát és Albiont:
 Ellenség, áldozat s a jó bolond,
 Ki másért vért ad s mindig ingyen ad.
 Harcos, nem tudsz otthon meghalni, mondd?
 Mért jössz táplálni itt a varjakat?
 S vérrel trágyázni a vitás határokat?

XLII.

A harcos itt rohad dicsően el,
 „Dicsővé“ leszen a gyep, hogyha hant.
 Hiú beszéd! Eszköz e sok kebel,
 Mit ezrével rúg félre egy kaland
 Miatt a zsarnok, hogyha ott alant
 Útjában áll. S miért? Egy álomért.
 Bármit tesz is, meg nem dicséri lant,
 Jogos sajátnak egy tenyéрни tért
 Se mondhat s por lesz ő is, hogyha véget ért.

XLIII.

Ó Albuera, gyászos messzi sík!
 Az utas, ha poroszkált téreden,
 Hogy tudta volna, mily hamar esik
 A büszkeség füvedre véresen?
 Nyugodjanak! Álmukra ir legyen
 A harci bér, a gyász. S mig felhörög
 Új öldöklés egy új vezérleten,
 Neved legyen, mely ámult nép között
 Szótlan dalolja, hogy a pusztulás örök.

Elég a sintérekről! Csak tovább
 Játsszák el hirért mások életét.
 Hir el nem küldi tőlük a Halált,
 Ha életük más ezret is megért.
 Azok szolgáltak bús, de tiszta célt
 Kik földjükért zsoldban meghaltanak,
 Hagyván élőknek honuk szégyenét,
 Hogy belső harcokban villongjanak,
 Vagy megszükültek honuk földjén raboljanak.

Harold gyorsan fordul és arra tart
 Hol még igátlanúl Sevilla áll,
 Lábát a rabló még, bármint akart,
 Nem tette még be; ám idetalál
 S szennyet tipor a szép házakra. Száll
 A végzet már s a küzdés ellene
 Hiú, midőn jön a sovár Halál,
 Másképp Trójának állni kellene,
 S Jog űlne diadalt, nem a Vér szelleme.

Nem várván a sötét ítéletet,
 Itt áll a dinom-dánom és a dal,
 Példátlan vígadás mulat, nevet,
 A vándor honfigyászt sehőlse hall.
 Nem harci kürt, szerelmi síp rivall,
 A Mámor fogva tartja hiveit,
 A város éje rossz gyönyört sugall,
 S a Kéjvágy görcsösen kapaszkodik
 Dülő falakba a végső lehelletig.

XLVII.

+ Nem így a pór. Félőn néz szertesét
 Az asszonyával és vackán remeg,
 Hogy perzselődni látja szöllejét,
 Ha forró harci gőz lehelte meg.
 A fandangóra vígan nem pereg
 Csillagfényű estén a Kasztanyét.
 Ha értenétek ezt, nagy emberek,
 Széttörnétek Dicsvágytok börtönét,
 Némulna dob, s minden boldog lehetne még.

XLVIII.

Az úton csengős, vig hajcsársereg
 Hajdan kedvvel köszöntött. Ám szegény
 Hogy vigadjon, s csókot, szerelmeket
 Hogy énekeljen mái helyzetén?
 „Viva el Rey!¹⁰ — rágyujt s a dal felén
 Szidja Godoyt s a felszarvált királyt,
 A percet, melyben Godoy termetén
 A felséges nő nézése megállt,
 S az árulás bünös vágyán utat talált.

XLIX.

Földjét a siknak, melynek peremét
 Mór tornyokkal rakott szirtek szegik,
 Sok patkónyom sebezte fel. Sötét,
 Perzselt gyepfoltok azt mesélgetik,
 Hogy súlyos vendéglátás járta itt:
 Az őrtüz itt égett, s a pórsereg
 Itten tiprá a sárkány fészkeit.
 A pór büszkén mutatja e teret
 S az untalan gazdát cserélő bérceket.

Az ösvény mentén szemközt bárki jő,
 Piros jelvényt hord mindenik kalap.¹¹
 Erről tudod, hogy milyen párti ő.
 És annak jaj, ki ennek meg nem ad
 Nyilvánosan mindent, mi hódolat.
 A gyorsan járó kést jó kéz feni,
 S mély gyászban látnók most a gallokat,
 Ha köntösöknek rejtett tőrei
 Kard s ágyu ellen is tudnának küzdeni.

Morena csucsait lépten-nyomon
 Erődtés vas súlya terheli.
 Ameddig csak szem lát, a zord orom
 Falszöglettel, haubiccal van teli,
 Oromfal, mély vízzel telt várbeli
 Árok, csapat, őrházi silbakok,
 Sziklába vájt lőporraktár, deli
 Lovak, piramisként¹² rakott
 Golyók, égő kanóc, — mind tettet vár, nagyot.

LII.

De ő, ki egy szemrebbenésivel
 Döntött le annyi gyengébb zsarnokot,
 Még vár, amíg megint ostort emel.
 Pihenni méltóztat. De itt robog
 Majd sok vad légiója. Bukni fog
 A Napnyugat megmenthetetlenül.
 Hispánia! Véres lesz nagy napod,
 Midőn a gall Keselyű felrepül,
 S Hades kezére oly sok jó fiad kerül.

LIII.

Azért hal meg sok büszke ifju hát,
 Hogy a dagadt főt megnövelje még?
 Nincs választás, csak sir, vagy szolgaság?
 Halott Spanyolhon, vagy rabló herék?
 Az ő bálványa, a vad Nyersesség,
 Dönt? S a könyörgést sem hallgatja meg?
 Elszánt Bátorság, bölcs Tanács, derék
 Tapasztalat, honfélő Hevület,
 Ifju tűz, férfi-szív hiába küzdenek?

LIV.

Ezért akasztja szép Hispánia
 Fűzfára a lehúrozott gitárt,
 Ezért kellett törrel kiállnia,
 Harcot dalolni s nézni a csatát?
 Egy sebhely rémülettel járta át,
 Bagoly szavátul félt, — most szertelen,
 Rontó hadakra, fegyverekre lát,
 Szétnéz s a még meleg halotthegyen,
 Hol Mars is félve járt, Minervaként megyen.

LV.

Kik majd csodáljátok történetét,
 Békében ismertétek volna őt,
 Szemét, mely éj-fátylánál feketébb,
 Hangját, a könnyen, vigan csendülőt,
 Csodás haját s tündéri módra nőtt
 Alakját! Mostan nem hinnétek ám
 Gorgói mosolyát a Vész előtt
 Vén Saragosa haddal telt fokán
 A Győzelem szörnyű, véres vadászatán.

LVI.

Kedvese meghal — nem ont könnyeket,
 Vezére elhull — ő helyére jő ;
 Serege hátrál — ő fordítja meg.
 Most fut a Gall, — s az élen üldöz ő!
 A kedves árnyát így engesztelő,
 A holt vezért így bosszuló, a had
 Vesztett hitét így újra megleelő
 Van még ilyen leány, a gallokat
 Ki nő létére így üzné a vár alatt?¹⁸

LVII.

Ám a spanyol nő mégsem amazon.
 Ő édes szenvedélyek asszonya.
 Bár harcosokkal egy sorban vagyon
 S a hadvésztől sem retten meg soha,
 A gerle ez, mely jól tud csipni, ha
 Párját goromba kéz érinti meg.
 Erőben, bájban több ő, mint buta
 Nyelvükről híres más nők. Meglehet,
 Hogy szépek. Ő is szép, de lelke nemesebb.

Jeléül annak, mily gyöngéd az áll,
 Ujjal gödröcskét formált rá a kéz,¹⁴
 És kész a csókok fészke, drága szája,
 Hogy csókjából csak érdemelve kérj.
 Tekintetében mennyi szenvedély!
 Arcára Phoebus csókja sem vetett
 Szeplőt, sőt simább tőle, mint a tej,
 Ez arcszin párját meg nem lelheted
 Fenn Északon. Azok tompák, erőtlenek,

LIX.

Ti háremek, te annyit énekelt
 Hon, hol most én is ajzom húromat¹⁵
 Dicsérni a távol szépségeket,
 Kiket az érzéketlen sem tagad,
 Hasonlitsátok hát e hurikat,
 E széltől is féltett szép nőket itt
 Hispán nőkhöz! Mit prófétátok ad,
 A paradicsom ott van! A szelid
 Angyalok éjszemén az üdv ottan telik.

LX.

Parnassus! Melyet most nem álmodás
 Révűit szemével, nem költött dalok
 Tájképében, de hófödött csodás
 Bérces, vad pompában, szülőhonod
 Felhőin át előttem láthatok,¹⁶
 Csodálod-e, ha így éneklek én?
 Echódat én, szerény zarándokod,
 Lantommal boldogan kísérteném,
 Bár rólad már nem int egy Múza sem felém.

LXI.

Álmodtam gyakran csúcsodról, amely
 Legistenibb ős mondákat jelent,
 S most szemtől-szembe láthatlak, de hej,
 Szégyelve gyenge hangomat. Mihent
 Költőidről emlékezem, a szent
 Érzéstől reszketően letérdelek,
 És nem kelek fel és lantom se zeng,
 Csak bámulom fehér felhőidet
 Csendben, nagy boldogan, hogy ezt látnom lehet.

LXII.

Nagy költőknél, kiket sors szegezett
 Távol honokba, boldogabb vagyok.
 Ne ihlessen meg szentelt sirhelyed,
 Mit ők álmodnak, ám én láthatok?
 Apollónak grottája elhagyott,
 És Múzsáknak sem vagy, csak sirja már,
 De lelkük még itt leng, a szélben ott
 Sohajt, barlangban elhalkulva vár,
 S zengő hullámokon tündén szökellve jár.

LXIII.

Rólad később. — A mondókám megállt,
 Megálltam itt, hogy hódoljak neked,
 Feledve hispán hont, lányát, fiát,
 Szabad lelkeknek szent sorsát, — s lehet,
 Hogy nem könny nélkül üdvözöltelek.
 Most térjünk vissza. Ám hadd vinnem el
 Szent halmod emlékét: egy levelet
 Daphné örök növényéből; s ha kell,
 Az ihletem ne hagyj hiúnak tűnni fel.

LXIV.

Bizony, Göröghon fénykorán se járt,
 Te szent bérc, lábodnál szebb lányserreg, —
 S midőn papnője Pythia dalát
 Oly égi tűzzel csendítette meg,
 Szerelmi dalra ihletőbbeket
 Spanyol nőknél Delphi sem láthatott.
 Feljűk édes vágyak lengenek.
 Dicsőség multán is szép gyeppadok
 Sok görög berke mért nem nekik adatott?

LXV.

Kevély Sevilla szép. Rang, kor,¹⁷ vagyon
 Terén e hon vele büszkélkedik.
 Ám Cadizt, mely messzibb parton vagyon,
 Gyanús, de édesebb szók érhetik.
 Ó Bűn! Mily jók és lágyak kéjeid!
 Azzal, hogy őt el nem bűvölheted,
 Ha pezsg az ifju vér, ki kérkedik?
 Báj-hidra vagy, mely kísértőn nevet,
 S százféle képet ölt, ki amelyet szeret.

LXVI.

A Vénusznál is hóditóbb Idő
 Elnyelte Paphost. És kutattanak
 A kéjek uj, meleg hont, Erre ő,
 Ki hű csupán e tengerhez maradt,
 Itt állt meg és e sok fehér falat
 Uj kegyhelyéül itt jelölte ki.
 Egy meghatározott oltárt nem ad:
 Ezernyi fényes oltár áll neki,
 Mely ritusát örök lángokkal hirdeti.

LXVII.

Reggeltől estig, s mig a Reggel a
 Vig dőzsölőkre elpirulva néz,
 Dal zeng, és leng a füzérek sora,
 És száz uj tréfa új ötletre kész.
 A Regg aludni küldi a merész
 Kéjt, ám a dínom-dánom meg nem áll.
 Az áhitat helyén már száll nehéz
 Füstjével a tömjén, de áll a bál,
 S a hő imák közé csók csattanása száll.

LXVIII.

S az áldottan nyugvó vasárnapot
 Keresztények hogy ünneplik meg itt?
 Elmondom. Hallga! Nem halljátok? Ott
 Királyi állat bög. Beléhasít
 A banderilla. Döfvén szarvait,
 Ló és lovas vérét zihálja szét.
 Zugó aréna tombol és vadit:
 Még vért és még belet! S látván a vért
 A női nem se fél s nem hűnyja be szemét.

LXIX.

Országos Széchényi Könyvtár

Hetednap, ó mily kedves ünnep ez.
 E szent napot, London, te ismered:
 Kinyalt polgár, mosdott mester, füles
 Inas vesz ekkor friss lélegzetet.
 Gígek, hintók, batárok lejtének
 Külvárosok szegény utcáin át
 Hampstead, Brentford, Harrow felé menet,
 Mig egy-egy ló erőtlennül kiállt,
 S a gyalogos paraszt tréfásan rákiált.

Ez kedvesével Themsén csolnakáz,
 Az inkább biztos kőúton siet,
 Ez Warebe megy, az a Richmondra mász,
 Mást Highgate vonz. Okát ha kérditek,
 Bojóti árnyak,¹⁸ ezt megértitek:
 Nők s férfiak hódolva tisztelik
 Az ünnepélyes kúrtszót, mely rideg
 Átkot szór rájuk. S mig kedvük telik
 Az átokban, isznak s táncolnak reggelig.

Mind e mulatság más, mint a tiéd,
 Szép Cadiz, mely itt állsz, kék víz felett.
 Midőn reggel kilencet üt, a nép
 A szentelt olvasót ragadja meg
 S a Szűzhöz bűnbocsánatért rebeg.
 (Itt nincsen is talán kivüle szűz,
 De bűn annál több.) És a híveket
 Már hajtja a cirkusz felé a tűz,
 A szenvedély, amely mindenkit egybefűz.

LXXII.

A sorok teltek, tiszta a porond.
 Egymás hegyén-hátán ül a tömeg.
 Az első kürtszó még fel sem rikolt,
 Az elkéső már rég nem kap helyet.
 Don, grand s előkelő hölgy, nagy sereg,
 Kinek szemvillanása gyorsan árt,
 De a sebet gyorsan gyógyítja meg.
 Tőlük még senki nem halt oly halált,
 Mint meg nem hallgatott holdas bütől a bárd.

LXXIII.

A csend elül. Láncsával hólován
 Belép aransarkantjus négy lovag
 S előkészit serényen, jó korán,
 Mit a parádé néki tenni ad.
 Leplük szép. Ágaskodnak a lovak.
 Ha jól dolgoznak máma, a tömeg
 Tapsol nekik majd s édesebb díjat
 Adnak tüzes szemek, mint amelyet
 Királyok s más nagyok valaha nyertenek.

LXXIV.

Pompásan, díszesen középen áll
 A matador csak úgy gyalogosan,
 Sóváran, hogy csak támadhassa már
 Bőgő csordák urát. De gondosan
 Bejárja a porondot, hátha van
 Itt-ott egy hely, hol megbotolhatik,
 Mikor törrel küzd majd s lesfel-rohan.
 A ló miatt is szét kell nézni itt,
 Amely fárad szegény, cipel, vérzik, segít.

LXXV.

Három kúrtharsanás. Elhalt a szó.
 Nyitva az út. A néppel megrakott
 Aréna szótlanul várakozó.
 A szép vad villámként befut. Legott
 Vadúl tekint szét. Lába homokot
 Kapál. Megtorpan. Többfelé szegi
 A félelmes, rettentő homlokot
 Első dőfésre. Hányja és veti
 Dühös farkát. Szeme vérben forog neki.

LXXVI.

Megáll. Szemét mereszti, fussatok,
 Ti vakmerők! A dárdát most elő!
 Most meghalsz, vagy most megmutathatod:
 Ügyes vagy és hiába bőszül ő.
 Fürgén siklik megannyi üldöző,
 Az állat tajtézkik. Döfnek. Remeg
 A vékonya, melyből bíbor vére jó.
 Fut, fordul, fáj, őrjöng. Tör tört követ,
 Vad bőgés hirdeti, hogy fáznak a sebek.

LXXVII.

Támad megint. Hiába tör, acél.
 Kinzott, vadúl ágaskodó lovak,
 Az ember támad, ám a vad se fél,
 S az emberi izomnál izmosabb.
 Egy mén széttépett dög már. Másikat
 Nyitott sebén át vére hagyja el:
 Szügyéből bugyborékolón fakad.
 A ló félholtan még lábára kel
 S inogva hordja azt, kit hordania kell.

LXXVIII.

A végsőkig dühödt, vérzik, liheg
 A vad. Megáll a végveszély előtt
 Letörte bőrén lógó lánca, seb,
 Dárdadöfés, kegyetlen hajsza őt.
 Most matadorok vörös lepedőt
 Ráznak körötte s kardot tartanak.
 Kitör még s átrobogja a mezőt.
 Hiú düh! A köpeny szemére csap,
 Nem lát. Most vége. És megtántorúl a vad.

LXXIX.

Országos Széchényi Könyvtár

Hol a nyak a gerincbe átmegyén,
 Halálos penge ott belédöfött.
 Megáll. Indul. Még küzd. Majd csendesen
 Elomlik nagy, rivalgó zaj között.
 Nyögés, rugás nélkül kimúl. Bejött
 A disz-szekér máris. Embertelen
 Látványul felrakják szegény dögöt,
 Négy jó, szilaj mén frissen, ügyesen
 Vonszolja el szegényt. S már nincsen nyoma sem.

LXXX.

Hispán hölgy ily rut sportot látogat.
 S a férfiát ez gyönyörködteti:
 Vérben nőtt fel s így gyötrő kínokat,
 Vérengzést látni jól esik neki.
 S a dúlt falut mily vad láz verte ki!
 Most kéne hiven összefogniok!
 De honn maradt sok, s azt ternelgeti,
 Hogy törétől, mert van rá holmi ok,
 A gyűlölt honfitárs vére most folyni fog.

LXXXI.

A féltékenység elveté viszont
 Bilincset s vén duenna őreit.
 A múlt mindent, mivel pár vén bolond
 Férj egy-egy lelket elzárhatni hitt,
 Tűnő magával a sötétbe vitt,
 Amíg a hadvész eddig nem hatolt,
 Éjjel gyepen járhatta táncait
 Az új hispán leány, ha kedve volt,
 S fénylett fonott haján a csókbarát, a Hold.

LXXXII.

Sokat s gyakran szeretett már Harold,
 Vagy legalább is álmodá izét.
 Ám most a keble csendes, néma volt,
 Mert még nem itta a Léthe vizét,
 De tudta már, mily jóleső, mi szép
 A Szerelemben, hogy elmúlhatik.
 Mert látszólag tündér eszményiség,
 De kutjában fanyar méreg lakik,¹⁹
 Mely orvul dobja fel rossz bugyborékait.

LXXXIII.

A szép iránt bár nem lett most se vak,
 De bölcsként nézte. Bár a Bölcsesség
 Számára sok más jobb látvány akad,
 Amin nyugtassa szűz tekintetét,
 De bölcs volt, mint kiben rossz láng kiég.
 Reményeit a Bűn, amely saját
 Sirját megássa, eltemette rég.
 O Kéjnek életúntja! Homlokát
 Káin sorsbélyege ráncokkal szelte át.

A vig tömegbe nem vegyült bele,
 De nem volt benne embergyűlölet.
 Tán kedve lett vón táncra, dalra, — de
 Ezt ily átok sulyával nem lehet.
 Búján, mit látott, nem segíthetett.
 De egyszer unván búja démonát,
 S egy Szépségnél tünődve, oly remek
 Bájakhoz, mint melyek boldog korát
 Ékitették, ejté e kis dalnak sorát:

Inezhez.

Miért nevetsz a búsra, rám
 Én vissza nem nevetetek.
 Nehogy még sírj s hiába tán:
 Csak erre kérem végzeted.

Kérded, mily titkos fájdalom
 Sorvasztja ifjuságomat?
 S milyen lehet mély bánatom,
 Hogy irt rá szépséged sem ad?

Nem szerelem, nem gyűlölet,
Nem Becsvágy, mely sikertelen,
Tett életunttá s kergetett
Attól, mi kedves volt nekem.

A fáradtság az, mely kitör
Mit hallok, látok, — mindenem!
A Szépség már rég nem gyönyör,
Szemed halvány öröm nekem.

Az a fájó, örök köd ez,
Mely a bolygó Zsidóra száll,
Nyugtót siron túl nem keres,
És siron innen nem talál.

Hogy fusson önbéklyóiból
A Számüzöttség? Menny alatt
Bárhol legyek, ott ér utól
Az élet-kinzó Gondolat.

Mások tobzódnak kéjben és
Isszák, mi már nem kell nekem.
Álmodjanak! felébredés
Ne jöjjön, ily reménytelen.

Mögöttem mult, mely átkozott.
Elöttem száz táj száz uton.
De bárhol és bárhogy vagyok,
A legrosszabbat már tudom.

Hogy ez mi? Ó ne kérdd, ne bántsod.
A bus álarcot rajta hadd.
Ne vess tovább, csak meg ne lásd
A szivet s benn a poklokat.

LXXXV.

Cadiz, hosszú időre áldjon ég!
Feledhetném derék bástyáidat?
Csalt minden más, te voltál csak derék:
Szabadnak első, s legvégsőre rab.
Ha honfivér festé utcáidat
Embertelen és hirhedt perceken,
Egy áruló polgárod mult ki csak.²⁰
Csupán nemességed volt nemtelen,
S lovagjaid kaptak a gaz bilincseken.

LXXXVI.

Csodáld e földet s furcsa végzetét:
 Szabadságért mely folyt, rab itt a vér,
 Tróntalan népé gyenge államért.
 Küzdött a jobbágy, szaladt a vezér,
 Mint hitszegés hitványa. A babér
 Felé a Gőg jelölt utat nekik
 Egy pusztán életet nyújtó honért.
 Azért is hajsza, baj! Csak így megy itt.
 Jelszó: a harc, a harc! A „harc a késhegyig!“²¹

LXXXVII.

E földről bővebbet óhajtotok?
 Véres tusákban olvassátok azt.
 Itt minden öldöklés fegyvert fogott,
 Amit felingerelt Boszú fakaszt.
 Orv kést, kardot, vagy felhuzott ravaszt
 A harc formál saját képére meg,
 Tán elnyomást így vérvőn megszakaszt,
 Hugát és asszonyát így védi meg,
 S így hív ki zsarnoka borzasztó tetteket.

LXXXVIII.

Hull itt egy könny is a halott felett?
 Nézd lángban pusztulón a síkokat
 S a nők vérétől gőzölgő kezét,
 Aztán az ebre s dögmadárra hadd,
 Hogy felfalják az elhullottakat,
 Ha ugyan nem finnyásak szerfelett:
 Fehérlő csont és szennylő vércsatak
 Soká jelezze csak e vad helyet,
 Hogy majdan fiaink fogalmat nyerjenek.

LXXXIX.

S a borzalomnak nincs is vége még:
 A Pirenéken jó a friss sereg.
 A rémes mű most vette kezdetét,
 S nem látni végét. Megdőlt nemzetek
 Lesik Spanyolhont. Ha szabad lehet,
 Többet megmenthet, mint amennyi a
 Pizarrók révén rabbá tétetett.
 Mily furcsa kölcsön. Most Columbia
 Segít, mikor vérzőn hörög Quito fia.

Vér, mely Talaveránál öntetett,
 Barossának csodás küzdelmei,
 Az albuera halálhegyek
 Mind nem tudták jogát kiküzdeni.
 Az olajág sosem virúl-e ki?
 Nem rázza le szégyenterhét sosem?
 Hány kétes napnak lesznek éjei,
 Amig a frank rabló odább megyen,
 S a szabadságfa e talajban megterem?

S te jóbarát!²² Hiába most e kín,
 Amely dalomból fájdalmat fakaszt,
 Ha kard őlt volna meg harc napjain,
 Bűszkén elhallgatnám most a panaszt.
 De így elmúlnod és megérned azt,
 Hogy rajtam kívül minden elfeled,
 S ily véget érned, dicstelent, csupaszt,
 Mig hir ékit nálad kisebbeket?
 E disztelen halált hogy szolgáltad te meg?

XCII.

Legrégibb, legbecsültebb jóbarát,
 Kifosztott szívem legdrágábbja te!
 Örökre elvesztél nekem tehát.
 Ó, álmomban maradjon meg hite
 Létednek és reggel csak küldd ide
 A bus Valót, a fájó könnyeket,
 Tünődésem sirhalmod lepje be,
 Mig testem por lesz, melyből vétetett,
 S gyászolt és gyászoló majd együtt fekszenek.

XCIII.

Országos Széchényi Könyvtár

Harold utjából volt egy rész ez itt,
 De ha tovább is érdekelne ő,
 Lapozz tovább: egy s más következik;
 Talán farag tovább a rímelő.
 Sok lesz? Birám, ne mondd ezt. Vedd elő
 Türelmedet s olvashatod, mi jött
 Bolyongónk útján amaz elvesző
 Kor klasszikus emlékei között,
 Mikor Göröghon még barbár kart nem nyögött.

MÁSODIK ÉNEK.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

I.

Ég kékszemű leánya, jőjj! De ó
Halandó dalt te nem ihletsz soha.
Athéné! Itt állt templomod. Duló
Tüzvész²³ és háboru és mostoha
Évek multán áll most is. Csakhogy a
Lángnál, acélnál, kornál rémesebb
Az olyanoknak nyers erőszaka,
Kiknek lelkén nem kelt a szent meleg,
Mit rád gondolva a jobb lelkek érzenek.²⁴

II.

Hol vannak ők, felséges, ős Athén,
 Erőben és szellemben nagyjaid?
 Mint múltak álmán csillog át a fény:
 eltűntek s múltak. Ennyit hagytak itt?
 Diákmesét? Futó csodálatot?
 Múltad bölcs Saruját, hős Kardjait
 Már nem lelem. Szenny, porlódás, homok
 S a rabság árnya fed sok romló romlakot.

III.

Kelet szülötte, jőjj és nézz ide!
 Ne bántsod e sírt. Nézd, itt táruul eléd
 Egy nemzet sírja, istenek helye,
 Akiknek oltárán már tűz nem ég.
 Istenek sorsa: vallásuk helyét
 Elvette más. Zeusra Mohamed.
 S jő mindig új, míg rá nem jő a nép,
 Hogy ő Kétség s Halál fia. Minek
 Tömjén és áldozat? Remélni: nem lehet.

IV.

Földhöz kötötteen áll s az égnek int.
 Hát mondd, a lét még most sem volt elég?
 Hát oly édes, oly jó ez, hogy megint
 Létet kívánsz a sír utánra? Még
 Azt sem bánod, hová és merre mégy,
 Csak menni, s élni, hol a felleg él?
 Örömmel, jajjal újra kell a lét?
 Nézd ezt a port, míg el nem szórja szél,
 Száz szent beszédnél itt e sír többet beszél.

V.

A Hős országmája széttörött.
 Távol magányos parton szunnyad ő.²⁵
 De rég: népek sirtak e hant fölött,
 S ma: egy lélek sincs hantján térdelő,
 S félistenek nyomát megszentelő.
 Helyén a hős utód már nem viraszt.
 Ó gondolat, a romból jőjj elő,
 Hagyd ott a port, nem isten lakja azt,
 Ily elporló lak még egy férget sem maraszt.

VI.

Nézd tört boltívét, porladó kövét,
 Kongó termek szennyes bejáratát.
 Igen: a Dicsvágy egykor itten élt,
 A Lélek s Eszme otthont itt talált.
 A megvakúlt ablaknyíláson át
 A bölcs Derű tanyáját látod itt,
 Az önmérséklő Szervedély honát.
 Tanok, miket bármilyen szent tanít,
 Ez elporladt helyet benépesíthetik?

VII.

Ó bölcs athéni, mily jól mondtad azt:
 „Annyit tudunk, hogy mitsem tudhatunk.“
 Az elkerülhetetlen mért riaszt?
 Mindegyikünknek van kinunk, bajunk,
 De hogyha hirdetjük, gyengék vagyunk.
 Merjünk. A Sors, a Véletlen vezet,
 Az Acheronnál majd megnyughatunk.
 Ott nem csömört kínál unt élvezet:
 A Csend ad váravárt, örök nyugvóhelyet.

VIII.

S ha mégis, mint szent férfiak hiszik,
Lelkünk számára volna túlvilág,
S minden szaddúceus, szofista hit
Hiu tévelygés, dőlyfős szóvirág,
Mily jó vón együtt mondanunk imát
Velük, kik enyhülésünk voltak itt,
Meghallanunk a holt kedves szavát,
S kiket szemünk meglátni sose hitt:
Meglátnunk Baktria vagy Samos bölcseit.

IX.

Kinek szerelmed s életed lehűlt,
S hiún szeretnem s élnem itt hagyott,
Enyém lennél ott. És lehetsz-e holt,
Ha emlékemben képed még ragyog?
Hadd álmodom, hogy ott veled vagyok,
Hadd álmodom, hogy foglak látni még.
Ha ott is emlékszel rám, szabhatott
Lelkemre bármilyen Jövőt az ég,
Ott lenni lelkedet, ez énnekem elég.

X.

Hadd üljek e márványtalapzaton.
 Az oszlop rajta áll még és szilárd.
 Ó, Juppiter, hajdanta oly nagyon
 Nagy trónjaid²⁶ legszebbje itten állt.
 Bukásod innen hadd tekintem át.
 A Képzelet sem győzi mérni fel,
 Mit itt Idő pusztítóan csinált.
 De oszlop, múlt itt senkinek se kell.
 A mozlim tétlen ül, a görög énekel.

XI.

Hol Pallas állt, és régi büszkeség
 Végvárához ragászkodott szegény:
 E dombon álló templom rossz, setét
 Rablói közt ki volt a fő-serény?
 Skóthon, pirulj! Fiad volt! S értem én,
 Hogy nem volt angol. Mert hajdan szabad
 Helyet szabad vér nem bánthat. Helyén
 Van, hogy sirt ők raboltanak,
 S a tenger felzudúlt a rablott kincs alatt.²⁷

XII.

S a pikt-ivadék még elhencegi:
Tultett Góton, Törökön és Koron,²⁸
Mert ő tervezte és ő vitte ki,
Hogy lelketlen kéz dúlt e szent romon.
Hidegnek, zordnek kell őt mondanom,
Mint országán a vad, sivár hegyet.
A dult Athénre omlott fájdalom
Gyenge fiait sem kimélte meg:
Megtudták, hogy Rabság mily borzasztó lehet.²⁹

XIII.

Hát brit nyelv valaha kiejtse, hogy
Athén könnyén örvendett Anglia?
Te, kinek szolgád itt rabolt-lopott,
Tagadd! Ne kelljen elpirulnia
A földnek. Egy hatalmas nép fia
Lehúzza egy vérző hon rongyait?
S így van. A nagy, nemes Britannia
Korok zsarnok-kimélte romjait
Hárpiaként sovár kézzel rombolta itt.

XIV.

Hol volt az égisz, Pallas, mely a zord
Alarik utját állította meg?³⁰
S te Péleuszfi, ki akkor a holt
Hadesből is felbukkantál remek
Fegyverzetben? Nem nélkülözhetett
Plutó még egyszer, hogy feljőjj magad,
S megint lefogd a sarcoló kezét?
A Styxnél tétlen jártál. S ezalatt
Óvatlan hagytad a rég ugy védett falat.

XV.

Országos Széchényi Könyvtár

Amit szerelmes érez a leány
Sirján, nem érzi e rablók szive:
Szemük száraz, ha végignézi, hány
Oltárt, falat tett tönkre az ide
Nyuló brit kéz, melynek az volt hire
Eddig, hogy épp ő véd szent múltakat.
Ó átkos perc, midőn ily messzire
Indultak el, hogy harácsoljanak,
S zord északnak vigyék a szentelt hamvakat.

XVI.

De hát Harold? Ne hagyjam el nyomát.
 Bús vándorét a tengerár felett.
 Válás fájdalma nem hatotta át:
 Nem volt nő, ki csalfán könnyezhetett,
 Barát, ki búcsuzón nyujtsa kezét,
 Midőn indult más tájra jajtalan,
 Azelőtt egy-egy szépért vérezett,
 De most utálta azt, mi fajtalan;
 Ugy hagyta el harc s bűn honát: sohajtalan.

XVII.

Vitorlázván sötétkék tengeren
 Nagyon sok szépet látott, úgy hiszem.
 Mikor jó friss a szellő s odafenn
 Bevont alattság, árboc elpihen,
 S a szép fregatt hibátlan a vizen,
 Előtte a dicső tükör terül,
 S elszórt hattyúként sorhajók, — milyen
 Hajós lehetne bús? Elül
 Hasító orr előtt oly vig fodor kerül.

XVIII.

És bent a kedves, harcias világ!
A védőhálók,³¹ ágyúk talpukon,
Harsány vezényszó, szorgos lármaság.
Egy szó: és matróz ül minden fokon,
Buzdító zaj, a munkás markokon
Kötél siklik. Ott áll a kis kadét,
Számos sipjelt fuj éles hangokon.
A kis fickó a jelt így adja szét,
S rá engedelmesen, serényen hajt a nép.

XIX.

A szép fedélzet mily szeplőtelen,
Hol a hadnagy vizsgálón elhalad.
Nézd, ott a híd, ahol fenségesen
A kapitány lépked, ki hallgatag
És rettegett. Ő nem beszél sokat
Alantasokkal, őrizvén hideg
Méltóságát, mely itt a főalap.
Ápolja is a brit vér e rideg
Rendet, mert az erőt, sikert ez adja meg.

XX.

Hajts, frissen hajts, te hűvös fúvalom.
 Amig a tűnő nap végleg leszáll.
 A vásznakat behúzzák alkonyon,
 S a bárka éjszakára alva áll.
 Ah éji gondra, tétlen kinra vál
 A nappal: nézni, mily jó vón a szél,
 Reggelig állni hány mérföldnyi kár, —
 A víz kezes, oly jó szellőcske kél,
 S a vásznat árbochoz szegezte a kötél.

XXI.

Feljő a hold. Mily szép! Viz távolán
 Fénytenger táncol. Ilyenkor szokott
 Legény suttogni s hinni a leány,
 (Ha kikötünk, úgy éljünk majd legott.)
 Egy-egy legény, ha vig hangszert fogott
 S kedvelt nótára gyűjtött, körben áll
 A vidám hallgatóság, vagy forog,
 S a hang szerint ügyes táncot csinál
 Vigan, mint hogyha mind a parton volna már.

XXII.

Afrika s Európa néznek itt
 Kalpé szorossán át farkasszemet.
 Sötét szépségek s gyapjas mórjaik
 Földjén a holdfény éppen úgy remeg,
 Mint átragyog a hispán part felett
 Tisztán mutatva erdőt, csúcsokat.
 Olykor halványabb, olykor élesebb,
 Csak Mauretániának földje ad
 Mindig zord, óriás, lejtős árnyékokat.

XXIII.

Éjjel tűnődnünk észbe hozza az
 Elmúlt szerelmet, melynek vége lett.
 Magányos szívben hangzóbb a panasz,
 S a régi társról álmodni szeret.
 Ha vénülsz, mit kérsz? Csak emlékeket.
 A kéjt magát, azt olykor únja rég
 Az ifjú is. S szívén, mely dermedett,
 Mit rághat a halál? Ó szép mesék . . .
 Ki ne vágnék gyerek csak egyszer lenni még?

XXIV.

Nézőn a korláton hajolva át,
 Hogy ringanak lenn holdfényes körök,
 A szív felejtí klnját és dacát,
 És átrepül a múlt évek fölött,
 S a drága gondolat, mely megtörött
 Lelkedben él, vagy élt, most újra kel:
 Az arcodon óvatlan könny pörög.
 Villámló kín, melytől a dúlt kebel
 S a szív hiába is próbálna futni el.

XXV.

Szírten tünődni ár s dagály felett,
 Kószálni erdők árnyas, mély során,
 Hol más világ csodái rejlenek,
 S halandó láb nem is járt még talán,
 Felkúszni bérc járatlan oldalán,
 Hol a vadonnak vadja csörtet, és
 Lenézni habzó vízesésre, lám:
 Ez nem magány, — a Természet mesés
 Országával való meghitt beszélgetés.

XXVI.

De hol zsvajlik s lökdős a tömeg,
 Érezned, menned, látnod, hallanod,
 Ahol, fáradt világvándor, neked
 Nincs, aki áldjon s nincs kit áldanod,
 A boldog fényt elriasztván bajod;
 S tudnod, hogy e sok vágy és drágaság,
 Ostromló hajsza, törtető dolog,
 Ha nem volnál, zúgna vígan tovább:
 Ó csak ez a magány, csak ez az árvaság.

XXVII.

Mily szépen él a csendes remete,
 Ki látható Athosnak szent hegyén.
 Alkonyt szemlél nyugodt tekintete,
 S oly kék a víz itt s oly szelíd a fény,
 Hogy el nem mozdul innen földi lény,
 Ki édes alkonyórán erre jár.
 De végre indul, bandukolva mén,
 S mélyet sóhajt: ó itt élhetne bár,
 S világát e helyen meg is gyűlölte már.

XXVIII.

Hol annyi út nyomot sosem hagyott,
 Rójjuk tovább a víznek mélyeit,
 Élünk derűt, orkánt, szelet, napot,
 Hullám és lég minden szeszélyeit,
 Az út nagy gondjait meg kéjeit,
 Amit a sors azok szivébe tölt,
 Kik vízövezte várban élnek itt,
 Mikor víz s szél újabb formákat ölt, —
 És im egy reggelen felhangzik végre: föld!

XXIX.

Ám el nem mellőzhetjük szóvalan
 Kalypso két testvéri szigetét.
 A földnek itt mosolygó öble van,
 Hol bánatát már nem zokogja rég
 A nimfa s nem tekint hiába szét
 Szikláiról, hogy hol van kedvese.
 Itt ugrott le, amig Mentor beszélt,
 Telemachos, így mondja a mese.
 Kalypsot így hagyá el két szerelmese.

Uralma elmúlt menthetetlenül.
 De könnyed ifju, el ne bízd magad.
 Veszélyes trónján mái asszony ül.
 S ez új Kalypso bája megragad!
 Ó szép Florence! Ha egyszer még szabad
 Lehetne kínoktól sivár szívem,
 Csak néked adnám. Most oltárodát
 E szívvel megkinálni nem merem,
 És kérni kebledet, hogy szenvedjen velem.

Ezt gondolá Harold s a szép szemek
 Szívét-kisértő fényének kitért,
 Csak hódolatnak bókját adva meg.
 Elszállt Ámor, de nem ment messzi. Rég
 Ismerte fel-felgyulladó hivét,
 Ám most már látta, hogy vigasztalan,
 Az ifju eltemette már szívét:
 Próbált most is szeretni — hasztalan.
 És Ámor tudta, hogy itt néki vége van.

XXXII.

A szép Florence bizony csodálta, hogy
 Ki minden nőért lángol hir szerint,
 Tüzet most oly pillantástól se fog,
 Amelyet szivesen fogadna, mint
 Sorsát, üdvét, kinját, a férfi mind.
 Mert ó, a szépek nem haragszanak,
 Ha férfiember a szerelmi kint
 Nem érzi, — szépen elhazudja csak.
 S ez illetlen fiu szilárd és hallgatag.

XXXIII.

Országos Széchényi Könyvtár

Nem tudta, hogy ez ál-fagyos kebel,
 Mit gőg óvott most s józan csend fedett,
 Mint csábító nagy fokra vitte fel,
 És százfelé portyázott, repkedett,
 S e jó szokásnak véget sem vetett,
 Mig érdemes volt tenni. Ámde kár
 Lett volna: többé nem művészkedett.
 E szép szem felgyújthatta volna bár,
 De siró udvaronc ugy sem lett volna már.

XXXIV.

Én azt hiszem, hogy nőkhöz az nem ért,
 Ki végsikert könyörgéstől remél.
 A hódolt szív a nőnek csak szemét.
 A hódolat jó, — ám csinyján. A mély
 Alázatosságtól a szép személy
 Lenézi vágyad bármily szép szavát.
 A vallomással csak vigyázva élj.
 Fogd meg merész bizalmasságon át,
 Emeld fel és lesujtsd: eléred hajlamát.

XXXV.

Vén tétel ez, Idő szegezte le,
 S ki érti, épp az keserüli meg.
 Ha vágyad elnyertével vagy tele,
 E hitvány bér nem ér meg egy szivet.
 Elvert ifjúkor, lélek, becsület:
 Kéjes sikerből ez marad neked.
 Nagy tétellel játszol, mert az ily ügyek
 Megmérgeznek, s az ily szerelmeket
 Ha abbahagyta is, holtig maradsz beteg.

XXXVI.

De versem máris messze röpködött.
 Sok fáradságos bérc ösvénye vár,
 És számos tarka partvidék között
 A bus Tünődés szárnya vinne már
 Oly tájakon, minő szegény, sivár
 Fantáziákban nincs is, — tájakon,
 Minőt Utópiának földje tár
 Az Embernek például. De vajon
 Ki tud javítani így e romlott fajzaton?

XXXVII.

A szép Természet legdrágább anyja.
 Százféle arcu, ám mindig szeret.
 Hadd dúskálók keblén most, kit soha
 Nem bántott, bár nem is kényeztetett.
 Ott legszebb ő, ahol vad s önfeledt,
 Az emberkéznek nem hordván nyomát.
 Számomra mindig szép volt és meleg,
 Ám szemem figyelvén arcúlatát,
 A legtöbb szépet zord haragjában talált.

XXXVIII.

Albánia! Hol felkelt Skander bég,
 Ifjunak bálvány, bölcs szövétneke,
 Mint nagy névtársa, kinek fegyverét
 Érezvén, száz ellenség rettege, —
 Albánia! Vad népség rejteke
 Sziklás vadon, hadd nézzelek tehát.³²
 Itt nincs kereszt. Mecset döntötte le,
 S helységeid ciprus-sűrűin át
 A sarló küldi most halvány sugárzatát.

XXXIX.

Harold hajója elment ott, hol a
 Váró könny űlt Pénélopé szemén.³³
 S amott a szirt, szerelmesek hona,
 Lesbos szépének sirja. Ó szegény
 Sappho! Halandó teste végzetén
 Halhatlan lelke nem segíthetett?
 Az alkotó hal meg? S a szép kezén
 Kelt mű kap olyan örök életet,
 Miért a földlakók leginkább esdenek?

XL.

Egy görög ősz bájos korán Harold
 Ducatónak köszönté hegyfokát.³⁴
 Soká elnézte, mert kedvére volt.
 Útján véres helyet sokat talált:
 Actiumot, Lepantót, Trafalgárt,³⁵
 De nem hatottak rá, mert csillaga
 Dicsőséges nem volt, s ő a halált
 A gyilkot, vért utálta, — marcona
 Brávót, vagy hősködőt nem szenvedett soha.

XLI.

De hol Levkász felett terül az ég,
 Meglátván most az esti csillagot
 S köszöntvén meddő lángok e helyét,
 Szívében ritka érzés támadott:
 Amig a vén bérc árnyékán habot
 Csapott sikló hajója, ő csak ült,
 A bús hullámot nézve hallgatott,
 S bár megszokott gondjába elmerült,
 Elsimult homloka, szemében csend derült.

XLII.

Lassan kivirrad. Ott már látszanak
 Szuli sziklái, zord Pindusz-hegyek,
 Kődükben rémlik pár havas patak,
 Szürkés-bibor szinek derengenek,
 S mikor megtörnek mind a fellegek,
 Vadon népét feltárja a vidék:
 Csőrét fenő sas, vad farkas, de meg
 A náluk is vadultabb bérci nép.
 S orkánok rengetik a késő ősz szívét.

XLIII.

Országos Széchényi Könyvtár

És most Haroldra várt hosszú magány.
 Keresztény szótól elbucsúzhatott.
 Itt volt egy ismeretlen föld szakán,
 Amelytől félsz, bárhogy csodálhatod.
 Ám őreá veszély már nem hatott:
 Sem nem kereste, sem nem félte. Vad
 Volt tán e föld, de új volt. Így adott
 Ingert utazni bármily zord havak
 Ólmos felhői és bármily naptűz alatt.

XLIV.

Itt a kereszt, mely a körülmetélt
 Hódítók gúnyának prédája lett,
 Nem tömik itt a hizott pap zsebét.
 Pap és hívő egyformán megvetett.
 Sötét vakhit! Babona a neved!
 Uralmi álcád bárminő alak,
 Próféta, szűz, kereszt, félhold lehet,
 Mindenki kára nagy, pap haszna csak,
 Arany-hitből ki nem választható salak.

XLV.

Artának öble, hol nőért világ
 Veszett el egykor, szép szelid. Pedig
 A vízen mennyi keleti királyt³⁶
 S latin vezért küldött vezérük itt
 A biztos vérig s kétes harcokig.
 Itt e Cézár emléke állt.³⁷ Ma meg
 Sem emlék, sem Cézár. Föld jajjait
 Kettőző zsarnokok! Csak arra lett
 E nagy világ, hogy ők bukjanak, győzzenek?

XLVI.

E zord határról indulván tehát
 Az illir völgyekig jutott Harold,
 Sok fenséges hegycsúcson mászva át
 Sosem hallott hazákon át hatolt.
 Ily szépen Attikában sem hajolt
 Mély völgyre bérc. A bájos Tempe sem
 Tesz túl szépségén. És bárhogy latold
 A klasszikus szent Parnasszust, ezen
 A földön szebb helyek bujnak meg csendesen.

XLVII.

Elhagyva Pindust, Acherusiát,³⁸
 S az ország főhelyét, tovább haladt
 A hireshez, kinek kemény szavát³⁹
 Iratlan törvénynek veszik. A vad,
 Szabad, forrongó nép e kéz alatt
 Él. És e kéz véres. Merész hegyi
 Bandák ám mégis szembe szállanak,
 S szikláikról fittyet hánynak neki.
 A baj végét csupán csengő arany veti.⁴⁰

XLVIII.

Klastrom Zitzája! Szentelt áhitat⁴¹
Kicsiny, de százszor kedves pontja tel
Szivárványos, színes szépséget ad
Környékednek bűvös tekintete.
Folyó, hegy, szikla hány van! S kék ege,
Mely mély harmóniával ráborúl!
Lent messzi víz zúgón rohanva le
Megmondja, hogy a vízesés vadúl,
De lelket megkapón sziklák közt merre hüll.

XLIX.

A dombon, mely ha ily égígható
Bérceknek szomszédján nem állana,
Méltóságosnak volna mondható,
Erdő zöldell. Klastrom fehér fala
Tündöklék ott. E klastromban van a
Kalugyer otthona, ki jó, szelid.⁴²
S ha útján szívesen megállana,
Az útas nyájas otthont lelhet itt,
Hogy élvezhesse a vidék szépségeit.

L.

Tikkasztó nyáron itt pihenhet ő.
 A gyepek friss zöld a régi fák alatt.
 A szellő könnyeden legyezgető,
 S lélegzetet az ég szabadja ad.
 Lent messzi sík. Ó hadd legyen szabad
 Tisztán örülni itt mennél tovább.
 A hőségből ragály itt nem fakad.
 Mily jó elnyúlva tétlenkedni át
 Sorban tűnő reggelt, verőfényt, éjszakát.

LI.

Országos Széchényi Könyvtár

A szem amfiteátrumon lefelé.
 Ezek sötét vulkáni alpesek,⁴³
 Mik balról jobbra szélesednek el.
 Ott lenn a völgy friss étellel pezseg:
 Játszó nyáj, lomb, folyók. És fenyvesek
 Feljebb. Az Acheront is láthatod,⁴⁴
 Mely hajdan pokloknak szenteltetett.
 Ha ez pokol, szebbet nem várhatok:
 Az Elysiumot, Pluto, bezárhatod.

LII.

A képet nem zavarja ház, torony.
 Bár messzi nincs, nem látni Janinát.
 Elbúvik ottan túl a hegysoron
 Kevés nép, kis falvak, ritkás tanyak.
 De minden szirtről kecske bámul át
 A mélybe. Kis, fehér pásztorgyerek⁴⁵
 A sziklán nyujtóztatja el magát
 Tünődve elszóródó nyáj felett,
 Vagy a futó vihart barlangján várja meg.

LIII.

Dodona, hol van ősi templomod,
 Jósló kutad s orákulum-helyed?
 A juppiteri szó hol harsogott?
 A Mennydörgő oltárából mi lett?
 Feledve mind. S még sirnak emberek,
 Ha éltük ványadt húrja elszakad?
 Oly sorsot kaptok, mint az istenek!
 Túlélnétek tölgyet, márványfalat,
 Mig sorban tűnnek el eszmék, népek, szavak?

Epirussal eltűnt a hegyvidék.
 A felfelé nézést megúnva már
 A szem köszönti síma völgy ölet,
 Hol fűzöld szint öltött a tág határ.
 A völgy is tud szép lenni. Széles ár
 Medret hasít a tájon széltiben.
 A zajlásban fák bólintása vár;
 Árnyuk remeg a tükröző vizen,
 Vagy holdvilágos éj révületén pihen.

Leszállt a nap zord Tomerit mögött,⁴⁶
 A büszke Laos zúgva elmaradt,⁴⁷
 Az esti árnyak mélyé váltanak,
 Midőn az enyhe dombvidék alatt
 Harold, mint égre rajzolt pontokat
 Meglátta Tepalin mecsetjeit,
 Mik messze néznek el. Haladt, haladt,
 S hallá a távol népzsvajt, amit
 Hozzá a hegyszoros szélsóhajtása vitt.

A csendes hárem-városrészen át
 Széles kőív alatt elballagott,
 S megnézte itt a nagy vezér lakát,
 Mely fennem hirdeté a rangot. Ott
 A kényúr roppant pompában lakott.
 Az udvaron jövő-menő sereg,
 Rabszolgák, háremőrök, harcosok.
 Belül kéjlak, kívülről vár-remek,
 Hová száz táj felől népek sereglenek.

LVII.

Az udvaron hímes lovak sora
 Felkantározva és dús fegyverek,
 S a folyosón, ha felnéztél oda,
 Tarkállva álldogáló emberek.
 Egy-egy hegyesfejű tatárgyerek
 Nyargalt az öblös kapubolton át.
 Török, görög, mór, albán szó eredt,
 S megannyi nyelven érteté magát,
 Mig mély dob hirdeté az alkonynak szakát.

A térdig szoknyás albánnak fején
 Csavart turbán, fegyvere veretes.
 Az aranyhimes macedon legény
 Festői látvány, leple vérvörös.
 A delphin ijesztő süveg, nemes
 Szablyája görbe. Élénk a görög.
 A núbiai harcos sebhelyes.
 És némán áll a szakállas török.
 Gögös, mert itt az ő hatalma hömpölyög.

LIX.

Országos Széchényi Könyvtár

Színes csoportok ülnek ott, meg itt,
 És lustán nézelődni látszanak.
 A mord mozlím hajlong: imádkozik.
 Itten pipáznak, ott meg játszanak.
 A büszke albán jó és áthalad.
 A görög halkán, félhangon fecseg.
 De a műezzin szól most, hallga csak!
 Zendül szaván a karcsu minaret:
 „Allah csak egy van és próféta, Mohamed!”

LX.

A ramazáni böjtnek napja volt,
 S a nép tartózkodott a böjt alatt.
 De immár most az est aláhajolt,
 És jött a kedv, ivás és jó falat.
 Minden hangos lett, fűrge szolgálhad
 Szaladt, jöttek bő, izes ételek.
 A várfok, mellvéd mind üres maradt,
 S bentől zsivaj hallszott, midőn gyerek,
 Vagy szolgálka megnyitott egy ajtót s elhaladt.

LXI.

De nő sehol. Utcára itt a nő
 Fátyolban s őrrrel sem nagyon mehet.
 Szívét, személyét egynek adja ő,
 S kalitjából kijönni nem szeret.
 Urával boldog csókban édeleg,
 Vagy, mint anyának, gondja van elég,
 (Ó drága gond, szent mindenek felett!)
 Szülőttének szentelve életét,
 Érzését másfelé nem osztogatja szét.

LXII.

Márványpadlós kioszkban, hol sugár
 Szökőkút árnjától lesz hűs a lég,
 És kéjes párnák lágy nyugalma vár,
 Ott látta meg Harold a fővezért,
 Alit, harcoknak s jajnak emberét.
 Bár mindezt arcán látni nem lehet,
 A kor szelíden ömlik róla szét,
 S fényén ki látna rémes tetteket,
 Mik ott bujnak belül s szégyennel teljesek?

LXIII.

A hosszú ősz szakállt nem a nagyon
 Tüzes szerelmi láng gyalázza meg.
 A szív több, mint a kor: — Anakreon,
 S Hafiz dalolják ezt, s daluk remek.
 De vannak bűnők, mik kegyetlenek,
 S a korral súlyosabbak. Zord Ali
 Lényét ily átok bélyegezte meg.
 A vérontás gyorsan tud rontani,
 Vérengző szörny leszen, ki vért kezd ontani.

LXIV.

Sosem látott-hallott dolgok között
 Az elfáradt zarándok itt megállt,
 Hogy szemlélvén a díszbe öltözött
 Mozlim fényűzés pompázó lakát,
 Nagyon hamar lakassa jól magát
 Kincs és öröm várával mely, lehet
 Szerényebben szebb volna, mert megárt
 Az oly gyönyör, mely mesterkéltetett.
 Ha pompát kér a kéj, mindkettő elveszett.

LXV.

Az albán vad. De bár kezdetleges,
 Érényeknek hijjával nincs azért,
 Hátát nem látta ellenfél. Heves
 Harcok hosszú eltűréséhez ért.
 S ha izmukhoz hasonlitunk acélt,
 Hűségük mint a színarany. Halált
 Jelent haragjuk. Másrészt a vezért
 Követik rögtön, tűzön-vizen át,
 Ha hála, vagy hőS Sziv vivat velük csatát.

LXVI.

A várban látta, mint kerekszenek
 Dicső harcokra fel zord katonák.
 De látta őket, mint szegény beteg
 Kiszolgáltatva oly órákon át,
 Mikor százszor galádabb a galád.
 És ők jó szívvél adtak menhelyet,
 Mit nem tett volna a művelt világ,
 S a honfitárs nem állta volna meg⁴⁸
 Az ily vizsgát, mely a szívet próbálja meg.

LXVII.

Veték egyszer hajóját rossz szelek
 E föld zordon partjának. Vaksötét
 Félős magány. Kikötni is, de meg
 Hajózni éppen félős volt. A nép
 Nem mert e partokon kikötni még,
 Mert félt, hogy árulás leselkedik.
 Megtették mégis, lassan nézve szét,
 Hol ugrik már a hegylakó nekik,
 Ki, mint a frank s török, mélyen gyűlölködik.

LXVIII.

És im: feljűk nyűlt baráti kéz
 Kopár sziklán, veszélyes lápon át,
 Mely szolgákénál durvább volt, de kész:
 Jól kicsavarta a nedves ruhát,
 Italt adott, lámpát adott s kínált
 Ételt, amilyen éppen volt nekik.
 Ily tettekből mély Emberség kiált,
 Melyből a jó tanulságot merít,
 A rossz meg legalább megszégyenítettik,

LXIX.

Midőn Harold felkészűlt menni már
 S elhagyni bércek sziklás erdejét,
 Hir jött, hogy útonálló banda jár
 Csóvával, karddal dűlva szerteszét.
 Ő hát biztos csapattal mendegélt
 Akarnán erdők sok harcot viselt,
 Pörzsölt sűrűjén, végig, míg a szép
 Achelous a távolból kikelt,
 S a szem Aetolia fennsíkjáig figyelt.

Hol a kanyargó ár tengerbe ér,
 S a fáradt hullám fénylőn elpihen,
 Hol dombok lombjának barnája mély
 Öböl keblére hajlik csendesen,
 S nyugoti szellők felkölteni sem,
 Csak csókolni jönnek a kék habot, —
 E hely látá Haroldot szívesen.
 Ő nem volt érzéketlen itt. Hatott
 Az édes Éj reá: sok szépet láthatott.

A parton sorban égtek a tüzek,
 Az ünnep állt, és körben járt bora.⁴⁹
 Őt nem látták. S ámúlva leste meg,
 Mihez hasonlót nem látott soha.
 Éjfél előtt a tánc színes tora
 Indult meg itt. Leoldták kardjukat
 A palikárok. Férfiak sora⁵⁰
 Fogódzott láncba. Inges férfiak
 Táncoltak s különös danájuk felrivallt.

Harold nem messze állt. Tetszett neki
 A dőzsölés. Az ártatlan derűt
 Ha durva volt is, nem gunyolta ki.
 Ritkán is látott ilyen nagyszerűt:
 Barbár, de tisztos népre ráterült
 A tűz visszfénye, mozgásokra csalt
 Imbolygó lángot, friss szemekbe ült.
 Hajuk lengett, szájuk vadúl rivallt,
 Úgy énekelték és bömbölték ezt a dalt:⁵¹

Dobos te, dobos te, dobod ha pereg,⁵²
 Remélve dobognak a hősi szivek.
 Szavadra a hegy deli népe kilép,
 Az illiri és szuliótai nép.

Mily bátor a hős szulióta-fi mind,
 Kin bolyhos a szűr, s kifejérik az ing.
 Fent nyájuk a sasra, a vadra marad,
 S ők futnak a völgybe, akár a patak.

Baráti hibát se felednek el ők,
Mért fogyna haragjuk az ellen előtt?
Halgasson a puska, a biztos acél?
Ha ellenségnek a melle a cél?

A hős macedón is a harcba megyen.
Barlangja üres marad ott a hegyen.
Kendője piros, de ha visszakerül
A harcok után, pirosabbra hevül.

És Parga kalóza, ki tengeren él,
A frank akiről ijedezve beszél,
Kihúzza a partra a csónakokat
S a rejtett parti tanyára szalad.

Mit nékem a kincsek, a pompa mit ér?
Veszek én, ami kell, csak a kardom a bér.
Veszek én deli, hosszuhajú szüzeket.
Sok szűznek az anyja fog sírni, lehet.

A szép fiatal szűzet én szeretem.
Álomba dudoljon a hangja. Vegyen

Lantot remegőn a kezébe tehát,
S hadd hallom az apja eleste dalát.

Dalolja a vérbe borult Previsát,⁵³
Győzők örömét, elesők panaszát,
Zsákmányt, jajokat, robogást, tüzeket,
Feldult ragyogást s a kimélt szüzeket.

Pardon s remegés, — ez a két henye szó
Nem hős vezetőnk seregébe való.
Félhold amióta a tornyokon áll,
Nem volt ragyogóbb vezető Alinál.

Muhtár fia lesz a Dunán a hadúr.
Hadd félje remegve a szőke gyaúr.⁵⁴
Ha majd odaérnek a bőszi paripák,⁵⁵
Mind vérbe borulnak a moszkoviták.

Csatlós! Hol a kard? Ali hadba siet.⁵⁶
Dobszót szomjaznak a hősi szivek.
Hegyek! Halljátok-e búcsu-dalunk?
Vagy győzve jövünk, vagy ott maradunk!

LXXIII.

Görög föld! Múlt világ bus romja te!⁵⁷
 Halhatlan, s több nem is. Bukott, de nagy.
 Ki álljon mostan néped élire
 Megváltoztatni azt, hogy szolga vagy?
 Hajdan nem ilyen volt fajtád. Avagy
 Nem halt halált, elvállalt hősiest,
 Thermopylae hegyszorosában? Adj
 Egy hőst, ki ismét feltámassza ezt,
 Eurotasnál kiált és költögetni kezd.

LXXIV.

Szabadság lelke! Phylé ormain⁵⁸
 Thrasybulusszal álmodád-e azt,
 Hogy eljövend a gyászidő, mely im
 Zöld Attikán fojtó ködöt fakaszt?
 Harminc zsarnok láncát jöttment paraszt
 Földedre hurkolhatja. Nemzedet
 Csak tétlen sóhajt, vár és csak halaszt,
 Félvén a korbácsos török kezét,⁵⁹
 S rabként hal meg, ahogy rabként is született.

Mily változás! De rémlik még a tűz
 Az új-görög szemekben. Elveszett
 Szabadság! Forró vágyad szomja űz
 Feléd uj, fényre gyúló lelkeket.
 Sok ábránd vet csirát, hogy meglehet:
 Visszakapják apáik örökét.
 A nép külső segítséget kéreget,
 Nem mer magában talpra állni még
 A Rabság könyvéből kihúzni a nevét.

Te született rab! Aki láncokat
 Utál, az maga töri, ne feledd,
 S csak önkarjával érhet el sokat.
 Csaló ábránd a frank s orosz sereg.
 Ha megsegít, kifosztja földedet,
 S új rabságodnak lesz törvénye kész.
 Helóta, rázd magad le ellened,
 Mert így csupán eben gubát cserélsz:
 Mert dicstelen maradsz és új rabságban élsz.

LXXVII.

Mit a gyauroktól vettek el, lehet,
 Hogy a mozlimek visszaveszthetik,
 S a háremek sorsát frank fegyverek
 Hóditóan megint kikezdhetik.⁶⁰
 Avagy Vahabnak lázadói, kik
 A szent sirt is kifosztották, nyugot⁶¹
 Felé törnek. De nem teremhet itt
 Sosem szabadság. Földjük átkozott,
 S évek során követ rab-nemzedék rabot.

LXXVIII.

Országos Széchényi Könyvtár

És vígak mégis. Bőjtidő előtt,
 Midőn a ritus megbánásra hajt,
 S fohász éjente és naponta bőjt
 A bűnök terhét megkönnyíti majd,
 S darócot ölt a vétek, — víg zshivajt
 Kinál előbb a naptár: tréfaság
 Távoztasson még bűnbánó sohajt,
 A nép táncolja át a maszkabált,
 Menettel hirdetvén a vidám Karnevált.

LXXIX.

S hol volt vigabb farsang, mint benned, ó
 Hajdan királynő, Sztambul! Zsófia
 Szentélyében most turbán látható,
 Oltárt nem lel Göröghonnak fia,
 S jajának túl kén lantom sirnia.
 Vig dalnokok daloltak. A tömeg
 Szabad volt és tudott örülni. A
 Dal bűvös volt nekem s a kép remek,
 Amely a Boszporust dicsőítette meg.

LXXX.

A parton vigság, nép, hangos beszéd.
 A zene, változott bár, vig maradt
 S a fodros víz is kedvesen zenélt
 A ritmussal csapó lapát alatt.
 A hold ott fenn helyeslően haladt,
 S ha egy kis szél futott a vízen át,
 Az áron ringó képe mintha csak
 Tündöklőbben szemlélte vón magát.
 S a víz csillogta be a parti éjszakát.

LXXXI.

Szállt hab fölött a sok könnyed kaik,
 S a táncolóknak zajgó part felett
 Nem voltak távozási gondjaik:
 Egymást keresték a forró szemek,
 Miknek tüze a szívet ejti meg,
 S kezek, miknek fogása reszketés.
 Ó ifjú Szerelem! Bármit fecseg
 A bölcs, vagy a rideg: sok rossz, nehéz
 Évet megér ily pár óras szeretkezés.

LXXXII.

De maskarák közt vig tömegben itt
 Nem jár-e szív, mely titkos jajt dobog
 Oly hangosan, hogy meghallatszhatik?
 Az ilyen szív, ha súgnak a habok,
 Hiú gyászának visszhangján zokog,
 S fájó, sötét haragra ad neki
 Az ilyen vig zsvaj csupán okot.
 A kacagást ó hogy gyülölheti!
 S a jelmezt hogy vágyná gyásszal cserélni ki!

LXXXIII.

Így érezhet minden igaz görög,
 Ha még igaz görög egy is vagyon:
 Ki nem szájhős, de meghuzódva nyög
 És titkon sír a vesztett múltakon.
 S nem kardot lenget: rab sarlót, vakon
 Köszöntvén zsarnokát. Ó jaj neked,
 Szegény Göröghon! Elfajult nagyon
 Hordád, melynek vért adtál s ősoket,
 S mely ezt ily szégyennel hálálja meg neked.

LXXXIV.

Ha Spárta edzett lesz, mint hajdanán,
 Téba új Epaminondászt nevel,
 Athén fiában szív dobog, s talán
 Férfit szülnek görög anyák, — leszel
 Akkor szabad, de addig nem. Ezer
 Év kell, amig egy állam kész leszen,
 S egy óra olyan könnyen söpri le.
 Dőlt fényt s erényt amig ujjá teszen,
 Az ember meddig küzd Időn és Végzetten?

LXXXV.

Vesztett nagyok és istenek helye,
 Gyászodban is mily szép az arculat!
 Örök zöld völgye, örök hó hegye⁶²
 A Természet kedvencének mutat.
 A templomok, azok lehulltanak,
 Hogy hősi földeddel vegyüljenek,
 S a pór ekéje sérti romjukat.
 Elvész, mit raknak romlandó kezek,
 S marad csupán, mit óv a hű Emlékezet:

LXXXVI.

Hol márványoszlop áll bús-egymagán
 Vele rokon márványbarlang felett,⁶³
 Hol bámulják Colonna hegyfokán
 Pallas fénylő sirját a tengerek,⁶⁴
 Hol hősi síron vén kő, szűzi gyep
 A korral többé nem vívhatva bajt,
 A feledéssel néz farkasszemet,
 S megáll az idegen nézése rajt,
 Mikor, mint én, kiszáll és „haj, haj“, felsóhajt.

LXXXVII.

De kék az ég, a bérci szikla vad,
 Az erdő bájos, zöld a síma rét,
 Olajfádnak mosolyt Minerva ad,
 S Hymettusod mézet nyujt szerteszt,
 Hogy épithessen fúrge méhikéd
 S te illatos kasokra rátekints, —
 Hosszú, hosszú nyaradra fény-színét
 Tündökli még Apolló. És ha nincs
 Művészet, Dics, Haza, — Természeted a kincs.

LXXXVIII.

Hová lépünk, szent hely. Köznapi sár
 Nem válik itt a földbül. Száz csodák
 Roppant nagy tája ez, szentelt határ.
 Valónak tetszik minden monda. Át
 Nyilall a sziven: látni így honát
 Legelső álmainknak. Hegyfodor,
 Völgykatlan, róna, bérci sziklaság
 Lerázza azt, mi márványt elsodor:
 Athént sujtván, nem fog Marathonon a kor.

A nap s a föld, az itt a régi még,
 De más a külső elnyomó s a rab.
 Határát és határtalan hírét
 Megőrzi: itt hellászi kard alatt
 Először dőlt meg perzsa horda-had
 Azon napon, mely oly dicsőre vált,
 Melyen Marathon bűvös szó maradt,
 És hallatán szemünk azóta lát
 Menekvő hóditót, mezőt, ellent, csatát, —

XC.

Futó médet s ijjának roncsait,
 Tüzes hellént s láncsája vérhegyét.
 Hegy ott fenn, föld és tenger síkja itt,
 Szemben halál, hátul a szörnyű vég:
 Ez volt e hely. S mi van belőle még?
 Mily emlék jelzi ma e szent helyen
 Szabadság üdvét, Ázsia könyét?
 Fosztott sir,⁶⁵ rombolt fal, s érzéktelen
 Lovad nyomán a por, te durva idegen.

XCI.

Mindig leszen zarándoknép, aki
 Mult fényed romjához járulni jó,
 Harc s dal fénylő helyét köszönteni
 Szél szárnyán mindig lesz utas. Dicső
 Évkönyveid s örök nyelved minő
 Sok föld ifjának ontják hiredet,
 Ifjat tanító, agg-lelkesítő
 Te! Kit bölcs tisztel és a bárd szeret,
 Ha szent mondáidról a fátyol fellebeg.

XCII.

Otthont áhít az elszakadt kebel,
 Ahol rokon vár kedves érkezőt.
 Ő elhagyott: csak hadd bolyongjon el,
 S szemlélje e hozzá rokon mezőt.
 E táj nem könnyed, víg határ, de őt
 Kit Bánat simogat, jó tudnod itt:
 Nem áhít otthont, véle érezőt,
 Ha Delphi dombján elkalandozik,
 Vagy méd s hellén halál síkján ábrándozik.

XCIII.

E föld csak kapjon ily vendégeket,
 E bűvös síkon békén járjanak,
 Csak ah, ereklyéit ne rongosítsa meg
 A kapzsi kéz, mely rontott már sokat.
 Ezért emeltek itt oltárokat?
 Tiszteljük, mit tiszteltek nemzetek!
 Így nem vonunk hazánkra átkokat,
 S így boldogúlsz szülő-rögöd felett
 Szeretvén tisztesen szerelmet s életet.

XCIV.

Ki túlnyújtott dalodban űzted el
 Langy versikékkal bő unalmadat:
 Új dalnokok kelnek tolongva fel,
 Rövidesen már elnyomják szavad,
 S múló babérokról lemondasz. A vad
 Verseny bizony nem serkentés neked,
 Bók itten pártos, gáncs itt túlszabad,
 Kihűltek a megértő, hű szivek,
 S méltányló sincsen ott, hol nincs már, ki szeret.

XCV.

Te sem vagy már, drágám! Kit messzi-rég
 Ifjúi év és hév hozzám kötött,
 Ki méltatlanhoz voltál oly derék,
 Mint senki más az emberek között.
 Mi életem? Nem élsz te már. Jövök,
 S im nem vagy itt fogadni engemet,
 Ki sírok végleg tűnt órák fölött.
 Ne lettek volna! Vagy most jöjjenek!
 Mért, késztenek tovább bolyongnom új sebek?

XCVI.

Ó kedvelőm, kedveltem, kedvesem!
 Az önző bú még csügg a múltakon
 S miket feledni jobb: emlékeken.
 De árnyad végül eltűnik vakon.
 Halál! Mim volt, már mind nálad vagyon:
 Szülő, barát, — s a még több, mint barát —
 Nincs senki más, kit nyilad ily nagyon
 S ily halmozó gyásszal járt volna át
 Elfojtván élete végső kis vigaszát.

XCVII.

Tömegbe vessem újra most magam?
 Kövessem, mit a Béke nem szeret,
 Hol a Kacajnak sértő hangja van,
 Mert eltorzulttá rántja képemet
 S a szívet még jobban lohasztja meg?
 A kín helyén tovább hazudjanak
 A fitorok megjátszott örömet?
 Ó e mosoly könnynek formál utat,
 Vagy görcsbe rántja a vonagló ajkakat.

XCVIII.

Az aggkor legnagyobb fájdalma mi?
 És ráncokat mi vés oly mélyeket?
 Látnunk szeretteinket hullani,
 S maradni árván, mint én. Térdelek
 Eltépett szívek, tört remény felett
 A rám lesújtó Büntetés alatt.
 Napok, csak múltatok, csak teljetek!
 Lelkemnek kedves semmim sem maradt,
 Agg búja gyötri meg bús ifjuságomat.

Jegyzetek.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

¹ Lady Charlotte Harley, Earl of Oxford leánya, később Lady C. Bacon.

² A kis Castri hegység részben Delphi helyén fekszik. Chryssótól kezdve a hegyi út mentén a sziklákba vágott sírok maradványai láthatók. „Egyik — mondta a vezető — egy királyé, aki vadászat közben a nyakát törte.” Ófelsége kétségkívül az ilyesmihez a legalkalmasabb helyet választotta ki. Nem messze Castri felett van egy barlang, rengeteg mély, a Pythiáénak mondják, a felső rész ki van köveze és most tehénistálló. Castri másik oldalán görög klostrom áll, amely felett valami út a szakadékba visz, ebben a nehezen megközelíthető kavernák sorakoznak, nyilván a hegység belsejébe vezetnek, valószínűleg a Pausanias által említett corycián kavernához. Innen ered a forrás és „Kasztália könnyei”.

³ A „Nossa Senora de Pena” klostrom, a bérc csúcsán. Lejebb nem messze van a Parafenyő-klostrom, ahol Szent Honorius maga ásta meg a barlangját, felette van most a sírfelirata. A dombokról a tenger emeli a kilátás szépségét.

⁴ Jól ismert tény, hogy 1809-ben Lisszabon utcáin és vidékén a portugál gyilkosságok nem szorítkoztak csupán

a földieikre, hanem naponta lemészároltak angolokat is, és mivel elégtételnek híre sem volt, megkértek bennünket, hogy ha egy hazánkfiát látjuk védekezni szövetségese ellen, ne elegyedjünk a dologba. Engem egyszer megtámadtak színházba menet este nyolc órakor, mikor az utcák nem voltak a szokottnál néptelenebbek, szemközt egy nyitott bolttal, mikor kocsiban ültem egy barátommal. Ha nem lettünk volna szerencsére fegyveresek, nincs kétségem, hogy ezt a történetet inkább díszítettük volna, semmint hogy most elmondom.

⁵ Mr. Beckford, a Vathek szerzője.

⁶ A cintrai egyezményt Marialva márki palotájában írták alá.

⁷ Mafra kiterjedése óriási; van palotája, zárdája és felséges temploma. Hat orgonája díszítés dolgában a legszebb, amit valaha láttam: az orgonákat nem hallottuk, de mondták, hogy hangjuk megfelel pompájuknak. Mafrát Portugália Escuriáljának nevezték el.

⁸ Amilyennek találtam a portugálokat, úgy rajzoltam őket. Hogy azóta, legalább bátorság dolgában, megjavultak, nyilvánvaló. Lord Wellington legutóbbi hőstettei kiköszörülték a cintrai csorbát. Ő igazán csodát művelt, talán megváltoztatta egy nép jellemét, kiegyenlítette a rivális előítéleteket és leigázott egy ellenséget, amely az elődei előtt sohasem hajlott meg. — 1812.

⁹ Cova, a spanyolországi Heléna, apja; Julian gróf. Pelagius a maga függetlenségét Asturia erődeiben védte meg és híveinek leszármazottai néhány száz évvel később Granada meghódításával tették teljessé ezt a küzdelmet.

¹⁰ „Viva el Rey Fernando“. Éljen Ferdinánd király! Ez a legtöbb spanyol hazafias dal végső sora. A dalok főleg az öreg Károly királyt, a királynét és a Békeherceget gyalázzák. Sok ilyet hallottam, némelyiknek a melódiája nagyon szép. Don Manuel Godoy „Principe de la Paz“ régi, de elszegényedett család sarja gyanánt született Badajozban a portugál határon és eredetileg közlegénye volt a spanyol gárdának, amig magára nem vonta a királyné figyelmét és Alkudia hercege stb. stb. nem lett belőle. A spanyolok általában ennek az embernek tulajdonítják hazájuk romlását.

¹¹ Piros kokárda, közepén: „VII. Ferdinánd“.

¹² Aki űteget látott, emlékezni fog azokra a piramis formákra, amelyekbe az ágyúgolyót, gránátot rakják. A Sierra Morena minden szorosa meg volt erősítve, amerre Spanyolország felé vitt az utam.

¹³ Ilyen hőstetteket vitt véghez a Saragosai leány, aki kiválóságával a hős nők legmagasabb sorába emelkedett. Mikor a szerző Sevillában volt, a leány naponta ott sétált a Pradóban a Junta által neki adományozott érmekkel és érdemrendekkel ékesítve.

¹⁴ Sigilla in mento impressa Amoris digitulo — Vestigio demostrant mollitudinem Aul. Gel.

¹⁵ Ez a stanza Törökországban született.

¹⁶ Ezek a strófák Castriban (Delphos) születtek, a Parnassus lábánál, amelynek most Λιακῦρα (Liakūra) a neve, 1809 dec.

¹⁷ Sevilla volt a régi rómaiak Hispali nevű városa.

¹⁸ Ez Thébában íródott, tehát a legjobb helyen, hogy ilyen kérdést fel lehessen tenni és meg lehessen

rá felelni, nem azért, mert ez Pindaros szülővárosa, hanem mert fővárosa Boiótiának, ahol az első találós kérdést feladták és megfejtették. A költő arra a tréfás átkokra céloz, amellyel a Highgate-korcsmákban az alacsonyabb néposztályból való vendégeket szokták megisztelni. Két kürtön kiáltották ki ezt az átkot: „Sohase ehesetek barna kenyeret, míg fehérét kaptok, sohase igyatok gyenge sört, míg erőset kaptok“. Stb. Záradékul hozzátették: „Hacsak valaki fordítva nem szereti“.

¹⁹ „Medio de fonte leporum Surgit amoris aliquid quod in ipsis floribus angat.“ Luc.

²⁰ Célzás Solano, Cadiz kormányzója viselkedésére és halálára 1809 májusában.

²¹ Palafoz felelete Saragoza ostromakor a francia tábornoknak.

²² Wingfield John öméltósága, a testőrség tagja, aki Coimbrában láz következtében halt meg (1811 május 14). Tíz éven át voltam vele ismeretségben, az ő élete jobbik felében, az én életem boldogabbik részében. Egy hónapnyi rövid idő alatt elvesztettem azt a nőt, aki az életemet adta és legnagyobb részét azoknak, akik ezt a létet tűrhetővé tették. Számomra nem képzelődés Young e pár sora:

Mohó ijjas! Hát nem volt egy elég?
Nyilad hármát pendült s három csapás
Sujtá szívem, míg szarvait a hold
Háromszor nem is növelhette meg.

Meg kellett volna próbálkoznom egy verssel néhai Matthew Skinner Charles, a cambridgei Downing-Kollégium hallgatója, emlékezetére is, ha olyan túlságosan nem állna fölötte minden magasztalásomnak. Szellemi tehetségei, amelyekről különb ellenfelekkel szemben elért nagyobb kitüntetések elnyerésével tett tanuságot, mint Cambridgenek emberemlékezet óta bármely doktora, eléggé megalapították hírnevét ott, ahol ez a hírnév született, gyengédebb tulajdonai pedig barátai emlékezetében élnek, akik sokkal jobban szerették, semhogy felsőbbtségét irigyelhették volna.

²³ Az Akropolisz egy részét szertárrobbanás pusztította el a velenceiek ostroma alatt.

²⁴ Mindnyáján érezhetjük, vagy érezni véljük azt a részvétet, amellyel az ember városok, valaha birodalmi fővárosok, romjait szemléli: a láttukon keletkező gondolatok közkeletűbbek, semhogy ismételni kellene őket. De az ember kicsinysege és legeslegjobb erényeinek a hiábavalósága, hogy hazáját hazafiasan nagygyá tenné, vagy bátran megvédelmezné, sohasem tűnt fel oly szembeötlőnek, mint annak felidézésekor, hogy mi volt Athén és annak láttán, hogy mi ma. Hatalmas pártok vetélkedésének, szónokok versengésének, zsarnokok uralomra jutásának és bukásának, hadvezérek diadalának és bűnhődéseknek e színhelye most az angol főnemességtől és gentrytól küldött bizonyos ügynökök kicsinyes intrikáinak és örökös torzalkodásainak fészke lett. „Babylon romjainak vad rókái, baglyai és kigyói“ bizonyára kevésbé szégyenletesek volnának az ilyen lakosoknál. A törököknek megvan a kifogásuk, hogy

uralmuk érdekében hódítottak és a görögök alá voltak vetve a hadiszerencsének, amely a legderekabb harcnál is esetleges. De mennyire lesülyedt a nagyszerűség, ha két festő marakodik a Pantheon kizsákmányolásának joga felett és felváltva ujjong az egyik, vagy másik oldalra kedvező fermán tartalma szerint. Sulla csak büntetni, Fülöp leigázni és felégetni tudta Athént, a nyomorúságos régiségkereskedőre maradt annak tisztje, valamint gyalázatos ügynökeire, hogy Athént olyan megvetendővé tegye, mint ő és ügynökei. A Pantheon, mielőtt a velencei ostrom alatt a tűz részben elpusztította, templom is volt, pogány oltár is, mecset is. Mind a három minőséget tisztelni kellene. Híveit elcserélte, igaz, de mégis csak olyan kegyhely volt, amely háromszorosan az ájtatosságnak szenteltetett. Megsértése háromszoros szentségtörés. De hát „az Ember, a büszke Ember, kissé lenge tekintélybe öltözvén, olyan hihetetlen dolgokat mivel a magas ég szeme láttára, amitől sírva fakadnak az angyalok“.

²⁵ A görögök nem mindig égették el halottaikat. Például a nagyobbik Ajaxot egészben temették el. A vezérek majdnem mind istenekké lettek haláluk után; azt már elhanyagolták, akinek legalább évenkénti játékok nem voltak a sírja mellett, vagy ünnepeket nem rendeztek emlékének tiszteletére a honfitársai, mint Achillesnek, Brasidasnak és másoknak, sőt még Antinousnak is, aki éppen olyan hősiezen halt meg, mint amilyen gyalázatosan élt.

²⁶ Jupiter Olympius temploma, amelynek tizenhat színmárvány oszlopa még áll. Eredetileg százötven

volt belőle. Sokan azt is állítják, hogy ezek az oszlopok a Pantheonhoz tartoztak.

²⁷ A hajó szerencsétlenül járt az Archipelagusban.

²⁸ Ebben a pillanatban, 1810 január 3-án azon felül, amit már leraktak Londonban, egy hidrióta hajó áll a Pyraeneusban, hogy minden elszállítható ereklyét felvegyen. Mint ahogy a fiatal görögöt hallottam sok honfitársával egyetértően megjegyezni (mert ha el vannak is veszve, ebben az ügyben mégsem érzéketlenek) „így kérkedhetik Elgin Lord, ha lerombolta Athént“. Egy Lusieri nevezetű elsőrangú olasz festő az ügynöke a pusztításnak, és mint Verres görög gyűjtői Siciliában, akik ugyane mesterséget folytatták, a fosztogatás kitűnő eszközének bizonyult. Ez a művész és Fauvel francia konzul, aki a saját kormánya részére szeretné elvenni a műkincseket, most ádáz vitát folytatnak egy szekér ügyében, melynek — bár szakadna le mindkettőjük alatt! — a kerekeit a konzul vasaltatta meg és Lusieri most feljelentette a vojvodánál. Elgin Lord roppant boldog volt, hogy Signor Lusierit választotta. Tíz évig székelte Athénben, de sohasem hajtotta a kíváncsiság Suniumig (most Colonna-fok), míg aztán második kirándulásunk alkalmával odakísért bennünket. Amit csinál, az mindenesetre nagyon szép, de befejezetlen. Amíg ő és emberei arra adják magukat, hogy érmeket fürkésszenek, kameákat bíráljanak, oszlopokat lerajzoljanak és gemmákra alkudjanak, e kis bolondságaik éppen olyan ártatlanok, mint a bogarászás, rókavadászat, udvarolgatás, kocsikázás, vagy más ilyen időtöltés. De mikor három-négy hajórakományra valót visz-

nek el azokból a rendkívüli értékű, hatalmas maradványokból, amiket az idő és barbárság még meghagyott a legkinzottabb és leghíresebb városnak, mikor a lebontás hiú kísérletei közben elpusztítják azokat az építményeket, amelyek évszázadok csodálatának tárgyai voltak, nem tudok ürügyet, amely menthetné, vagy nevet, amely méltóan jellemezhetné ennek a hitvány pusztításnak gonosztevőit. Nem a legutolsó volt a Verres terhére rótt bűnök között, hogy úgy fosztotta ki Siciliát, ahogy azt azóta Athénben is megtanulták. A legarcátlanabb szemérmertlenség sem mehetne megszzebberre, mint hogy a pusztító nevét ráírják az Akropolis falaira; a templom egyik részében lévő baszreliefek egész sorának zabolátlan és céltalan elpusztítása pedig sohasem fogja megengedni, hogy a szemlélő ezt a nevet valaha is átkozódás nélkül ejtse ki.

Ebben a dologban pártatlanul nyilatkozom, nem vagyok gyűjtő, nem vagyok gyűjtemények bámulója, tehát nem vagyok versenytárs, de van bennem valami előzetes jóindulat Görögország javára és nem hiszem, hogy Anglia becsületét öregbítené bármilyen fosztogatás, akár Indiáról, akár Atticáról van szó.

Egy másik nemes Lordnak már több esze volt, mert kevesebbet tett, sőt még mások, többé vagy kevésbé nemesek, de mindenesetre „méltóságos“ urak, még okosabbak voltak, mert hosszú ásatások és átkozódások után, a vojvoda megvesztegetése, aknák és ellenaknák után végre nem csináltak semmit. Volt itt olyan tintaözön és borözön, hogy kevés hijján vérözönben végződött. Elgin Lord lókötője (lásd Wild Jonathan

meghatározását a lókötés felől) összeveszett egy Gropius nevű másikkal (jó név ehhez a mesterséghez) és elégtételről dadogott valamit a szegény porosz írására adott szóbeli feleletében: ezt étkezés közben mondták meg Gropiusnak, aki nevetett, de több ételt nem tudott lenyelni. Mikor elutaztam Görögországból, az ellenfelek még nem békültek ki. Okom van megemlíteni viszályukat, mert engem akartak bírójukul felkérni. (Ezt a Sr. Gropiust egy nemes lord alkalmazta és pedig csak arra, hogy rajzoljon, amit kitűnően tud, de sajnos, meg kell mondanom, hogy a lord előkelő nevével visszaélve Sr. Lusieri nyomaiba lépett, alázatos távolságról. Zsákmányából egy hajóra valót visszatartottak és gondolom, el is koboztak 1810-ben Konstantinápolyban. Igen boldog vagyok, hogy konstatálhatom most, hogy „ez nem volt benne a szerződésben”, hogy csupán mint festő nyert alkalmazást és hogy nemes munkaadója megtagad vele minden közösséget, azonfelül, hogy művész. Ha e költemény első és második kiadásának tévedése egy percnyi kellemetlenséget okozott a nemes lordnak, azt nagyon sajnálom: Sr. Gropius éveken át működött, mint az ő ügynöke és bár magam sem tudom túlságosan elítélni, hogy oly sokak hibájába önmaga is beleesett, örülök, hogy az elsők egyike voltam, akiket nem vezethetett félre. Igazán annyi örömmre szolgál most ez a cáfolat, mint amennyire sajnálattal tettem volt a megállapítást.)

²⁹ Nem tudok ellenállni barátom, dr. Clark (nevét nem kell a közönség előtt ismertetni) engedelmének, akinek tanubizonyága tízszeres erőt ad az én tanuságom-

nak, hogy közreadjam kötete egy roppant lekötő leve-
lének következő kivonatát jegyzet gyanánt: „Mikor
a Pantheonból a metopok utolsóját vették ki és meg-
mozdításakor a felette nyugvó építészeti részt a trig-
lifek egyikével együtt jórészt leverték az Elgin Lord
szolgálatában dolgozó munkások, a disdar, aki az épü-
let pusztítását látta, kivette a szájából a pipát, köny-
nyezni kezdett és könyörgő hangon mondta Lusierie-
nek: Τέλος! Jelen voltam. A szóbanforgó disdar a
mostani disdar apja volt“.

³⁰ Zosimus szerint Alarikot Minerva és Achilles
ijesztették el az Akropolistól. Mások viszont azt mond-
ják, hogy a gót király majdnem olyan gonosz volt,
mint a skót mágnás. Lásd Chandlert.

³¹ Akció közben védelmül a röpöködő forgácsok és
tömlők ellen.

³² Albánia Macedóniának egy részét, Illyriát, Chao-
niát és Epiruszt foglalja magában. Skander törökül
annyi, mint Sándor. Ennek a stanzának első sorai a
híres Skander bégről (Sándor gróf) szólnak. Nem tu-
dom, helyesen hiszem-e, hogy Skander bég földije volt
Nagy Sándornak, aki a macedóniai Pellában született.
Gibbon ilyenek említi és Pyrrhust is idesorolja hős-
tetteiről szólva. Gibbon Albániáról azt mondja, hogy:
„ez az ország, amely Olaszország tőszomszédja, ke-
vésbé ismert, mint Amerika“.

Engem és Hobhouse-ot említésre nem méltó körü-
lmények vezettek e földre, mielőtt az ottomán biro-
dalom más birtokait meglátogattuk volna és Leake ör-
nagyot kivéve, aki állandóan Janinában lakott, angol

ember nem hatolt a fővároson túl az ország belsejébe, mint ahogy az őrnagy jóval később biztosított erről. Ez időben (1809 októberében) Ali pasa háborút viselt Ibrahim pasa ellen, a berati szilárd erődítésig kergette, amelyet aztán megostromolt. Janinába való megérkezésünk alkalmával meghívást kaptunk Tepalenibe, Ófelsége szülőhelyére és kedvelt szerályába, amely mindössze egynapi járásra van Berattól. Ezen a környéken ütötte fel főhadiszállását a Vezir. A fővárosban tartózkodván néhány napig, eleget is tettünk a meghívásnak, de bár minden kényelemmel el voltunk látva és a Vezir egyik titkárja kísért bennünket, az esőzés miatt kilenc napig voltunk úton, pedig visszafelé ez az út alig tartott négy napot. Utunkon két városon haladtunk át, Argyrocastro és Libochabo nevéken, amelyek láthatóan kisebbek voltak, mint Janina. Toll vagy irón soha nem adhat fogalmat arról a tájról, amely Zitza és Delvinachi, Epirusz és Albánia határvárosa szomszédságában terül el. Albániának és lakóinak leírásánál nem akarok hosszasan időzni, ezt sokkal jobban el fogja végezni útitársam abban a művében, amely megjelenésben talán meg fogja előzni az enyémet, amely éppen oly kevésbé szereti követni, mint megelőzni az övét. De a szöveg néhány megjegyzést tesz szükségessé. Az arnauták, vagy albániaiak, rendkívüli benyomást tettek rám azzal, hogy ruházatban, megjelenésben és életmódban mennyire hasonlítanak Skócia felvidéki lakóira. Még maguk a hegyek is mintha skótok lettek volna, csak klimájuk volt enyhébb. A lakók kilt-formájú kabátja, bár fehér, szikár,

erős alakjuk, a keltához hasonló hangzású nyelvjárásuk és edzett szokásaik — mindezek Skóciára emlékeztettek. Nincs nemzet, amelyet szomszédai úgy utálnának és folyton fenyegetnének, mint az albánt. A görögök nem veszik őket keresztény-számba, sem a törökök mozlimszámba. A valóságban ez a nép hol mind a kettő, hol egyik sem. Rabló természetűek. Mind fegyveresen járnak. A vöröskendős arnauták, a montenegróiak, a kimarióták, megbízhatatlanok; a többiek ezektől ruhában is valamelyest, de jellemben lényegesen különböznek. Amennyire a magam tapasztalatai terjednek, kedvezően nyilatkozhatom. Kettő szolgálta személyemet, egy hitetlen és egy muzulmán. Ketten kísérték Konstantinápolyba és Törökország minden más részébe is, melyet megfigyeléseim tárgyává tettem. Veszedelemben hűségesebb, szolgálatban fáradhatatlanabb embereket nem lehetne találni. A hitetlennek Vazul volt a neve, a muzulmánnak Dervis Tahiri. Az előbbi középkorú ember volt, az utóbbi velem egykorú. Vazult maga Ali pasa kereste ki, hogy szolgáljon bennünket, Dervis pedig azon ötven ember egyike volt, akik az akarnániai erdőségeken át az achelousi magaslatokig kísérték bennünket, aztán tovább az aetoliai Missolunghiba. Itt a magam szolgáltaiba vettem és elutazásom idejéig ezt soha nem is volt okom megbánni. Mikor 1810-ben Hobhouse barátomnak Angliába való utazása után a moreai félszigeten erős láz vert le a lábamról, ezek az emberek mentették meg az életemet, szörnyen ráijesztettek az orvosomra: megfenyegették, hogy elvágják a torkát, ha

bizonyos kitűzött idő alatt meg nem gyógyít. Felgyógyulásomat ennek a posztumus megtorlásra vonatkozó vigasztaló megnyugtatósnak és a dr. Romanelli által előírt dolgok határozott megtagadásának tulajdonítottam. Legutolsó még megmaradt angol szolgálómat Athénben hagytam, a dragománom olyan beteg volt, mint akár jó magam és a szegény arnauták olyan odaadásal viselték gondomat, amely a civilizációnak is becsületére vált volna. Nagyon kalandos volt az életük. A mozlim, aki feltűnően szép férfi volt, állandóan viszályban állott az athéni férjekkel, annyira, hogy a kolostorban négy előkelő török külön látogatást tett nálam tudtomra adni, hogy Dervis egy nőt kihúzott a fürdőből. A nőt ugyan törvényesen megvásárolta, de eljárása merőben ellenkezett a szertartásokkal. Vazul a maga tapasztalatai szerint szintén rendkívüli nőhódítónak tartotta magát. Lelkében az egyház iránt való mély áhitat az egyházi személyek bösz megvetésével keveredett össze, alkalomadtán a legkülönbözőbb módokon bántalmazta őket, de nem ment el templom előtt anélkül, hogy keresztet vessen és emlékszem, milyen veszedelemnek tette ki magát, mikor Konstantinápolyban behatolt az Ája Szófiába csak azért, mert az valaha az ő vallásához tartozott. Ha valaki elébe tárta következetlen viselkedését, mindig ezt felelte: „Az egyházunk szent, a papjaink tolvajok”. Aztán szokása szerint keresztet vetett és megint csak megöklözte az első pópát, aki megtagadta, hogy segédkezzék valamiben, már pedig ennek igen gyakran szüksége mutatkozott, mert a legtöbb helyen a papnak

befolyása van a község fejére. Tény, hogy a görög egyház alsó papságánál elvetemedettebb csirkefogókat képzelni sem lehet. Mikor visszautazásomra az előkészületek megtétettek, felszólítottam albánjaimat, hogy bérüket vegyék fel. Vazul olyan pillantással vette az övét, amelyből a tervezett távozásom feletti sajnálkozás nagyon is meglátszott, aztán piaszteres zacskójával elment a szállására. Elküldtem Dervisért is. Egy ideig nem találták, végre belépett hozzám éppen akkor, mikor Logothetti, Anglia volt athéni követének az apja, meg más görögországi ismerőseim voltak nálam látogatóban. Dervis elvette a pénzt, de hirtelen mozdulattal földhöz vágta és homlokához emelt kezeit tördelve, keservesen sírva rohant ki a szobából. Ettől a pillanattól egészen behajózásom órájáig folytatta a sírándozását és megvigasztalására vonatkozó minden erőfeszítésünkre csak ezt az egy választ nyertük: „Μ'αφαιρεί“ (Elhagy engem). Logothettinek, aki legfeljebb egy para (a legkisebb pénz) elvesztése felett tudott sírni, valósággal elolvadt a szíve; ugyanígy a perjel, kísérőim és látogatóim. Igazán azt hiszem, hogy a Sterne bolond kövér szolgálja is otthagyt volna „halas kondérját“, hogy megessék a szíve ennek a barbárnak őszinte és váratlan bánatán. A magam részéről eszembe jutott, hogy kevéssel Angliából való elutazásom előtt egy előkelő és igen intim ismerősöm kimentette búcsúlátogatásának elmaradását azzal, hogy egy viszonyának, egy másamódnak a látogatását várja. Akkor is, mikor történt, most is, mikor erre visszaemlékeztem, megaláztatást és meglepetést éreztem.

Azt lehetett volna várni, hogy Dervis valamelyes kis sajnálkozással fog tőlem megválni. Úr és szolga, ha egész csomó vidék hegyeit együtt mászták végig, nem ziviesen válnak meg. De érzései, egybevetve fájának született nagyságával, megjavították az emberi szívről való véleményemet. Azt hiszem, hogy ez a szinte feudális hűség elég gyakori közöttük. Egy napon, mikor a Parnasszuson utaztunk keresztül, egy szolgálatomban álló angol a podgyász felett való vita közben valahogyan megérintette. Dervis ezt sajnálatomra ütésnek értette félre. Nem szólt semmit, leült, a kezébe temette a fejét. Előre látván a következményeket, igyekeztünk kimagyarázni neki a dolgot. Erre a következőképen felelt: „Rabló voltam. Most katona vagyok. Soha fölöttesem nem emelt rám kezét. Te vagy a gazdám. Ettem a kenyeredet. De erre a kenyérre esküszöm (szokásos esküforma), hogy ha másképpen volna, akkor agyonvágtam volna a kutyát, a te szolgádat és elmentem volna a hegyekbe“. Így végződött az ügy, de Dervis ettől a naptól kezdve sohasem bocsátott meg egészen a gondatlan fickónak, aki megsértette. Különösen kitűnt Dervis nemzete táncában, amelyről azt vélik, hogy a régi pyrrhosi tánc maradványa. Akármint van, férfias tánc és rendkívüli ügyességet kíván. Egész más, mint az ostoba romaika, a görögök esztelen kerengése, amelynek társaságunk annyi példáját látta. Általában az albánok (nem a vidéki földmivelőket értem, akiket szintén így neveznek, hanem a hegylakókat) nagyon szép arcúak. A legszebb nők, akiket termet és arcvonások dolgában valaha láttam, azok a

nők voltak, akik Delvinachi és Libochabo között a hegyi patakoktól megrongált utak töltésével foglalkoztak. Járási módjuk szinte szinpadias, de ez a deli lépkedés valószínűleg az egyik vállukról lelógó lepel, vagy köpeny hatása. Hosszú hajuk a spártai nőkre emlékeztet. Az albánok bátorsága a guerillaharcban kétségbevonhatatlan. Lovasságuk van ugyan, valamegyes, de jó arnauta lovast nem láttam. Az enyém az angol nyeret jobban szerette, amelyhez azonban nem értettek. De gyalogosan fáradhatatlanok.

⁸³ Ithaka.

⁸⁴ Leukádia. Most Santa Maura. Azt mondják, hogy Sappho erről a szikláról vetette le magát.

⁸⁵ Actium és Trafalgar nem szorulnak bővebb magyarázatra. A lepantói csatát, amely hasonlóan véres és nagy volt, de kevésbé ismert, a patراسi öbölben vívták meg. A Don Quixote szerzője itt vesztette el balkezét.

⁸⁶ Úgy mondják, hogy az actiumi tengeri csata előtti napon tizenhárom király tisztelgett Antonius felkelésénél.

⁸⁷ Nikápoly, amelynek romjai igen nagy kiterjedésűek, nem messze van Actiumtól. A hippodrom falaiból még áll itt néhány töredék. Ezek nagy téglaeépítmények. A téglák köveit hasonló szélességű vakolat tölti ki, amely éppen olyan tartós.

⁸⁸ Egy tó van itt, Pouqueville szerint a janinai tó. De Pouqueville mindig téved.

⁸⁹ A híres Ali pasa. Erről a rendkívüli emberről Pouqueville Utazásai hibásan számolnak be.

⁹⁰ Ötezer szulióta a sziklák között és Szuli várában tizennyolc esztendeig állott ellen harmincezer albánnak.

A várat végül vesztegetéssel sikerült bevenni. Ebben a küzdelemben számos olyan tett fordult elő, amely Görögország szebb napjaira méltóan emlékeztet.

⁴¹ Zitza városa és klastroma négy órányira van Janiná-tól, a pasalik fővárosától. A völgyben a Kalamas (hajdan Acheron) nevű folyó folyik és nem messze Zitzától szép vízesést alkot. Egész Görögországnak talán ez a legszebb helye, ámbár a Delvinachit megelőző táj, valamint Akarnánia és Aetólia egyes részei vitássá tehetik a pálmát. Delphi, Parnassus, sőt Attikában a Colonna-fok és a Raphti-kikötő sokkal kevésbé szépek éppen így Jónia bármely helye, vagy Troasé. Merném mondani: még Konstantinápoly látképe sincs olyan szép, de ez annyira más vonású, hogy alig lehet összehasonlítani.

⁴² Így hívják a görög szerzeteseket.

⁴³ Úgy látszik, hogy a chimarióta alpesek tűzhányó eredetűek.

⁴⁴ Most Kalamas a neve.

⁴⁵ Az albán pásztorok fehér köpenyt hordanak.

⁴⁶ Régi nevén a Tomarus-hegy.

⁴⁷ A Laos medre, mikor a szerző arra utazott, tele volt és közvetlenül Tepalin felett akkorának látszott, mint a Westminsternél a Themse, legalább is ekkorára becsülték a szerző és útitársa. Nyáron nyilván jóval keskenyebb. A Levanténak bizonyára legszebb folyója. Szélességben és szépségben az Achelous, Alpheus, Scamander, Cayster közül egyik sem közelítette meg.

⁴⁸ Célzás Cornwall hajó-fosztogatóira.

⁴⁹ Az albán muzulmánok nem tartózkodnak a bortól, egyebektől még kevésbé.

⁵⁰ Palikár, amely, ha egy emberről van szó, a Παλικαρι-ból van rövidítve, általános neve a katonának a görögök és albánok között, akik újjörögül beszélnek. Tulajdonképpen azt jelenti: legény.

⁵¹ Mint az albán vagy arnauta nyelvjárását az illir nyelvnek, példa gyanánt ideiktatok két nagyon népszerű karéneket, melyet tánc közben férfiak és nők egyaránt énekelni szoktak. A kezdő szavak értelem nélkül való dalolást alkotnak csupán, mint akár az angol nyelvben, vagy akármely másokban is szokott lenni.

1. Bob, Bo, Bo, Bo, Bo, Bo
Naciarrua, popuso —	1. Im, ime, jövők, jövők
légy csendben
2. Naciarura na civin
Ha pen derini ti hin	2. Jövők, futok, nyiss ajtót
hogy bemehessek.
3. Ha penderi escrotini
Ti vin ti mar servetini	3. Nyisd ki félig az ajtót,
hogy levehessem a tur-
bánom.
4. Caliriote ne surme
Ea ha pepse dua tive	4. Sötétszemű kalirióták
(gyakran így hívják az
albánokat, különösen a
nőket, miért, nem tu-
dom), nyissátok ki, hogy
bemehessek.
5. Buo, Bo, Bo, Bo, Bo,
Giegem spirta esimiro	5. Ime, ime, hallak, lelkem.
6. Caliriote vu le funde
Ede vete tunde tunde	6. A kalirióta leány drága
ruhában büszkén lépked.

7. Caliriote me surme
Ti miput e poi mi le	7. Sötétszemű kalirióta
leány, adj nekem csókot.
8. Se ti puta citi mora
Si mi ri ni veti udo gia	8. Ha megcsókoltalak, mit
érsz vele? Tűzzel van
tele a lelkem.
9. Va le ni il che cadale
Celo more, more celo	9. Táncolj könnyen, még
szebben és szebben.
10. Plu hari ti tirete
Plu huron cia pra seti	10. Ne verj fel akkora port,
elrontod a himzett
nadrágot.

Az utolsó sorok gondolkodóba ejthetik a magyarázót. A férfiak bizonyos magasra kötözött szalagos lábbelit viselnek, még pedig nagyon szép anyagból, de a hölgyek (akikhez nyilván a fent közölt dal intéztetik) kis sárga papucsuk vagy cipőjük felett csak jól formált és néha feltűnően fehér bokát mutatnak fel. Az arnauta lányok sokkal szebbek mint a görögök, ruházatuk sokkal festőibb. Termetüket is tovább tudják megőrizni, mert sokat vannak a szabad levegőn. Meg kell jegyezni, hogy az arnauta nyelv nem írott nyelv. A fentebbi dal szavai, mint az alábbi daléi is, az ő kiejtésük szerint vannak leírva. Olyan valaki írta le őket, aki tökéletesen érti és beszél az ezt a nyelvjárást és athéni születésű.

1. Ndi sefda tidde ulavossa
Vettimi upri vi lofsa	1. Szerelmed megsebzett,
szerelmemtől csak meg-
égtem.
2. Ah vaisisso mi privi lofse
Si mi rini mi la vosse	2. Felemésztettél ó
leányka, szivemen suj-
tottál.

<p>3. Uti tasa roba stua
Sitti eve tulati dua</p> <p>4. Roba stinori ssidua
Qu mi sini vetti dua</p> <p>5. Qurmini dua civileni
Roba ti siarmi tildi eni</p> <p>6. Utara pisa vaisisso me
simi rin ti hapti
Eti mi bire a piste si gui
dendroi tiltati</p> <p>7. Udi vura udorini udiri
cicova cilti mora
Udorini talti hollna u
ede caimoni mora</p> | <p>3. Mondtam, hogy nem kell
hozomány, csak szemed
és pillád.</p> <p>4. Nem az átkozott hozo-
mány kell, hanem te.</p> <p>5. Add nekem szépsége-
det és részedet emész-
szék meg a lángok.</p> <p>6. Szerettelek, lányka,
őszinte szívvvel, de te
száraz fa gyanánt ott
hagytál engem.</p> <p>7. Ha kebledre tettem a
kezem, mit értem vele?
A kezemet visszavet-
tem, de a láng meg-
maradt.</p> |
|---|---|

Azt hiszem, hogy a két utolsó strófa, amely más mértékben is van írva, valami más balladához tartozik. Az utolsó sorokéhoz körülbelül hasonló gondolatot fejezett ki Sokrates, kinek karja érintkezésbe kerülvén az egyikével a „ὄποκολπια“-nak, Critobulusnak, vagy Cleobulussal, éles fájdalomról panaszkodott egyik vállában napokig azután, ennél fogva keményen feltette magában, hogy oktatás közben ezentúl nem fogja megérinteni tanítványait.

⁵² Ezeket a stanzákat részben különböző albán dalokból vettem, amennyire ki tudtam venni értelmüket új görög és olasz tolmácsolásban.

⁵³ Previsát rohammal vették el a franciáktól.

⁵⁴ Szőke néven az oroszokat szokták érteni. Gyaur — hitetlen.

⁵⁵ Delhik, olyan lovasok, akik megfelelnek elveszett reményünknek.

⁵⁶ Szeliktár, nem is annyira csatlós, mint fegyverhordozó.

⁵⁷ I. Mielőtt mondanék valamit arról a városról, amelyről mindenki, akár utazó, akár nem, szükségesnek látta valamit mondani, megkérem Owenson kisasszonyt, hogy ha legközelebb megint athéni hősnőt kölcsönöz négy kötete számára, legyen szives őt egy gentlemanebb valakihez feleségül adni, mint a „Disdaraga” (aki melleleg nem is aga), aki a legdurvább tisztcskék egyike, a legnagyobb harácsoló, akit Athén valaha látott. (E. lord kivételével.) Az Akropolis méltatlan megostromlója, évi 150 piaszter (8 font sterling) csinos fizetéssel, amelyből csak helyőrségét kell fizetnie, az egész rendetlen Ottomán Birodalom legrendetlenebb csapatát. Ezt csendesesen mondom, mert eszembe jut, hogy egyszer „Athéni Ida” férje miattam majdnem megbotoztatást szenvedett. És mivel ez a bizonyos Disdar garázda férj és veri a feleségét, kérve kérem Owenson kisasszonyt, szerezzen Idának valami magányos állapotot. Mivel ezt nagyon megigértem, lévén ez az ügy a regényolvasók számára olyanhíra fontos, most már elbúcsúzhatom Idától, hogy rátérjek szülővárosára. Félretéve a név varázsát és minden egyéb olyan eszmetársulást, amelyet alaposkodó és fölösleges dolog volna mind felidézni: Athén fekvése olyan,

amely azoknak, akiknek van szemük a természet és művészet számára, a legkedvezőbb. Az éghajlat, az én számomra legalább, örök tavasznak tűnik fel. Nyolc hónapon át nem volt nap, hogy órákig ne lovagolhattam volna. Az eső roppant ritka, hó a völgyekben soha nincs, a felhős nap a kellemes ritkaságok közé tartozik. Spanyolországban, Portugáliában és a Keleten mindenütt, ahol csak jártam, csak Attikában és Jóniában észleltem az éghajlatnak a mienkkel szemben való előnyösségét. Konstantinápolyban, ahol (1810) májust, júniust és július egy részét töltöttem, hetenként öt napig lehet „átkozni a klimát és spleenről panaszkodni“. A Morea levegője nehéz és egészségtelen, de abban a pillanatban, amint az ember Megara irányában átmegy az Isthmuson, a változás feltűnően észrevehető. De félek, hogy Hesiodosnak mégis pontosan igaza van a boeotiai tél leírásában. Livadiában egy görög püspök személyében „fort esprit“-t találtunk, mi, valamennyien szabad gondolkozók! Ez a derék hipokrita a maga vallását nagy megfélemlíthetetlenséggel kapcsolta össze (de nem a nyája előtt) és a tömeget csak „hülyeség“ gyanánt emlegette: „coglioneria“. Ezért lehetetlen volt jobb véleménnyel lenni róla, de boeóti voltához képest minden képtelenségével együtt is eleven eszű volt. Mielőtt a Kithaeron-hegyet átléptük (Thebe, Chaeronea romjai, a plateai sík, Orchomenus, Livadia és az érdekes trophoniusi barlang kivételével) ő volt az egyetlen figyelemreméltó, amit láttunk. A Dirke forrása malmot hajt. Társam legalább (aki elhatározván, hogy egyszerre lesz tiszta is, klasz-

szikus is, megfürdött benne) kijelentette, hogy ez a Dirke forrása és ha valaki érdemesnek tartja vitázni, az mondjon neki ellen. Castriban öt-hat patakból is ittunk, még pedig nem nagyon tisztákból, míg nagy elégtételünkre eldöntöttük, melyik a valódi Castaliai, de ennek is nagyon furcsa volt az íze, talán a hótól; igaz, hogy nem estünk epikus lázba tőle, mint szegény dr. Chandler. A phyléi erősségről, melynek tágas romjai még megvannak, egyszerre a szemünk elé tárult az athéni sík, a Pentelicus, a Hymettus, az Egei tenger, az Akropolis. A troasi kilátás Idára és a Hellespontusra és a messzebbi Athos hegyre, bár sokkal nagyobb területet ölel fel, ehhez nem is hasonlítható. Sokat hallottam Arkádia szépségéről, de kivéve a megaspe-licni klastromból való kilátást (amely Zitza alatt fekszik) és kivéve a Tripolis felől Argos felé menő úton a hegyekről való leszállást, Arkádiában kevés van, ami nevén túl ajánlhassa.

„Sternitur, et dulces moriens reminiscitur Argos.” Ezt Vergilius nem is adhatta volna csak egy argosinak a szájába és tisztesség ne essék szólván nem is méltó itt a jelző. És ha Statius Polynicese „In mediis audit duo litora campis” valóban mind a két partot hallotta átkelvén a korinthusi földnyelven, akkor jobb füle volt, mint amelyet hasonló út alkalmával bárki hordott azóta. „Athén — mondja egy híres földrajzíró — Görögország legkulturáltabb városa.” Görögországnak lehet, de a görögöknek nem, mert az epirusi Janinát általánosan elismerik, hogy gazdagság, finomság, műveltség, tudomány és nyelv dolgában előbb való. Az athéniak neve-

zetesek zavargásukról s az alacsonyabb néposztályokat nem rosszul jellemzi az a közmondás, amely a „szalonikii zsidók és negroponti törökök” társaságába sorozza őket. Az Athénban lakó sok idegen, a franciák, olaszok, németek, dalmátok stb. között sohasem volt eltérés a görög karakterre vonatkozó véleményükben, pedig minden más kérdésben nagy heveséggel szoktak vitatkozni. M. Fauvel, a francia konzul, aki harminc évet főleg Athénben töltött és akinek művészi tehetségeiről és előkelő modoráról mindenki szívesen tesz tanúságot, aki csak ismerte, gyakran kijelentette fülem hallatára, hogy a görögök nem érdemlik meg, hogy felszabadítsák őket. Véleményét „faji és egyéni romlottságukra” alapította, elfeledvén, hogy az ilyen romlottságot olyan okoknak kell tulajdonítani, amelyeket éppen azzal a móddal lehet megszüntetni, amit ő ellenez. M. Roque, egy Athénben régen megtelepedett francia kereskedő a legmulatságosabb komolysággal jelentette ki: „Uram, ez ugyanaz a canaille, mint amely Themistokles korában létezett”. Ijesztő megjegyzés a „laudator temporis acti”-hoz. A régiek száműzték Themistoklest, az újak megszarolják Monsieur Roque-ot: így bántak el mindig a nagy emberekkel. Egyszóval minden francia, aki állandó lakos itt s a legtöbb átutazó angol, német, dán, lassankint ugyanúgy jutottak erre a véleményükre, mint ahogy a török Angliában megveti az egész nemzetet mindenestül, mert a lakája megsértette és a mosóné többet számított neki. Mindenesetre nem kis feltűnést keltett, mikor Fauvel és Lusieri urak, a ma két legnagyobb demagógja, akik megosztják maguk között Perik-

les hatalmát és Kleon népszerűségét és a szegény vojvodát állandó differenciákkal ejtik kétségbe, megegyeztek abban, hogy teljesen és tökéletesen megvetik „nulla virtute redemptum” a görögöket általában és az athénieket külön is. Ami az én szerény véleményemet illeti, én nem szívesen kockáztatok meg, mert tudom, hogy e pillanatban nem kevesebb, mint öt elsőrendű nagyságú és fenyegető megjelenésű útleírás van meg kéziratban, mind nyomdára kicsinosítva, elmés és tekintélyes emberek tollából, aztán meg közkeletű könyvek is, de ha ezt sértés nélkül szabad mondanom, nekem nagyon kemény dolognak tetszik olyan határozottan és makacsul kijelenteni, mint ahogy szinte mindegyik kijelentette, hogy a görögök, mivel nagyon rosszak, soha nem lesznek jobbak. Eton és Sonnini félrevezettek bennünket himnuszokkal és tervrajzaikkal, viszont más részről De Pauw és Thornton hibáikon túl is lecsöpülték a görögöket. A görögök soha nem lesznek függetlenek, sohasem lesznek szuverének, mint eddigelé. Isten tiltotta ezt meg nekik. De lehetnek alattvalók anélkül, hogy rabszolgák lennének. A mi gyarmataink sem függetlenek, de szabadok és virulnak. Ilyen lehet majd Görögország is. Ezidőszerint éppen úgy mint Irországban a katolikusokat, minden országban a zsidókat és általában minden ilyen elnyomott és más vallású népet, a görögöket is, minden erkölcsi és fizikai baj kikezdte, ami az emberiséget megtámadhatja. Életük küzdelem az igazság ellen, még védekezésükben is vétkesek. A nyájasságtól annyira elszoktak, hogy ha alkalomadtán találkoznak vele, gyanakodva tekintenek fel rá, mint ahogy a veréshez szo-

kott kutya hozzákap az ujjakhoz, amelyek cirógatni akarják. „Hálátlanok, kiáltóan, gyalázatosan hálátlanok” — ezt szitkozódja róluk mindenki. Nos, a Nemesis nevében, ugyan miért lennének hálásak? Hol az az emberi lény, aki valaha is jót tett Görögországgal vagy a görögökkel? Talán még hálát adjanak a törököknek a bilincsekért, vagy a franciáknak a megszegett ígéretekért és kétszínű tanácsokért? Talán adjanak hálát a művésznek, aki belevagdos a romjaikba, és a régiségkereskedőnek, aki elhordja a romokat, az utasnak, akinek janicsárja megveri, vagy a firkásznak, akinek hírlapja ócsárolja őket? Mert összesen ennyiben vannak lekötelve a külföldieknek.

II. A ferencrendi klastromban, Athénben, 1811 január 23. A barbár állami élet maradványai között megvan a szolgaság nyoma, amely némely országban még fennáll. Ezeknek lakói vallás és szokások dolgában különböznek ugyan, de elnyomatásban megegyeznek. Az angolnak végre is megesett a szíve a négerjein és egy kevésbé bigott kormányzat alatt egy szép napon bizonyára fel fogja szabadítani katolikus testvéreit. De a görögöket csak külső hatalom közbenjötte szabadíthatja fel. A görögöknek egyébként éppen olyan kevés kilátásuk van arra, hogy felszabaduljanak a török iga alól, mint a zsidóknak, hogy felszabaduljanak a világ igája alól. A régi görögökről az elegendőnél is többet tudunk, legalább Európa ifjai idejük sok részét fordítják a görög irodalom és történelem tanulmányozására, holott ezt az időt saját irodalmuk és történelmük tanulmányozásával hasznosabban eltölthet-

nék. A mai görögöket viszont talán jobban elhanyagoljuk, semmint megérdemelnék. A tanulás vágyának legkisebb igényével rendelkező emberek agyonfárasztják ifjúságukat, sőt gyakran férfikorukat is azzal, hogy a szabadság érdekében sikraszállott athéni demagógok szöszaporításait és nyelvét tanulmányozzák, de ezeknek a kemény köztársaságiaknak valódi, vagy állítólagos leszármazottait átengedik jelenlegi uraik zsarnokságának, pedig nagyon csekély erőfeszítés volna szükséges bilincseiket leverni. Arról beszélni, mint ahogy a görögök teszik, hogy újra felemelkednek hajdani fölényük színvonalára, nevetséges. A világ többi részének vissza kellene sülyednie barbárságába, ha visszaállítaná Görögország uralmát. Annak azonban, hogy a görögök hasznos függő helyzetbe jussanak, sőt kellő biztosítékok mellett akár szabad állammá legyenek, Franciaország közönyén kívül nincs nagyon nagy akadálya. De meg kell jegyezni az igazság kedvéért, hogy számos jól informált ember még ebben is kételkedik. A görögök sohasem veszítették el reményességüket, bár most különösen megoszlik véleményük aziránt, hogy ki lesz a megváltójuk. A vallás Oroszországot tenné indokolttá, de ez a hatalom már kétszer megcsalta és cserbenhagyta őket és azt a félelmes leckét, amit a moreai muszka árulás alkalmával tanultak, nem felejtették el. Franciaországot nem szeretik, pedig Európa többi részének meghódítását valószínűleg Görögország felszabadítása fogja követni. A szigetlakók Angliától várnak segítséget, hiszen Korfu kivételével már a római köztársaságot hatalmába ejtette. De akárki jönne fegyverrel

a kezében, azt örömmel fogadnák. S ha ez a nap eljön, Isten legyen irgalmas az ottománoknak. Mert a gyauroktól nem várhatnak irgalmat. De ne szemlélgessük, mik voltak azelőtt, ne találgassuk, mik lesznek ezután, nézzük, milyenek most. Itt aztán lehetetlen az ellenkező véleményeket összeegyeztetni. Egyesek, különösen a kereskedők, a legélesebb szavakkal ócsárolják a görögöket. Mások, kivált utazók, sorban a görögök dicséretét zengik és a régi görög állapotokra épített különös légvárakat írnak. Pedig mindezeknek éppen olyan kevés befolyásuk lehet Görögország mai sorsára, mint ahogy az inkák létezése nem sokat lendít Peru jövődő boldogulásán. Egy igen okos valaki „az angolok természetes szövetségesei“-nek nevezi őket. Egy másik nem kevésbé okos valaki nem engedné meg nekik, hogy bárkinek is szövetségesei legyenek és megtagadja tőlük a régi görögöktől való leszármazást. A harmadik, a legokosabb, orosz alapon görög birodalmat épít fel és (papiron) megvalósítja II. Katalin minden ábrándképét. Ami a leszármazásukat illeti, ugyan mennyiben fontos az, hogy a mainóták egyenes égon a régi lacedaemonok, vagy nem? Vagy a jelenlegi athéniak vannak-e olyan benszülöttek, mint a hymettosi méhek, vagy a sáskák, amelyekhez egykoron maguk is hasonlítottak? Melyik angol ember gondol vele, hogy dán, szász, norman, vagy trójai vértől származik-e? Vagy a walesi emberen kívül ugyan kit bánt a vágy hogy Caractacus leszármazottja legyen? A szegény görögök még annyira sem bővelkednek a világ javai-ban, hogy a régiségre való igényük sem irigylés tárgya. Nagyon kegyetlen dolog tehát Mr. Thorntontól

hogy még annak birtokában is háborítja őket, amit az idő meghagyott nekik, tudniillik leszármazásukban, amelyhez annál jobban ragaszkodnak, mert ez minden, amit magukénak mondhatnak. Érdemes volna együtt kiadni és összehasonlítani Thornton és De Pauw, Eton és Sonnini urak műveit: ellentámadás az egyik oldalon, előítélet a másikon. Mr. Thornton azt hiszi, hogy igényt tarthat a közönség bizalmára, mert tizennégy évig székelte Perában. Ami a törököket illeti, megengedem. De ez nem enged több betekintést Görögországnak és lakóinak viszonyaiba, mint a Wappingben eltöltött sok esztendő a nyugati felvidékre. Konstantinápoly görögjei Fanalban laknak és ha Mr. Thornton nem kelt át többször az Aranyzarvon, mint kereskedőtársai szoktak, akkor nem nagy hitelt adhatok adatainak. Hiszen halottam, mikor ez urak egyike dicsekedett vele, hogy milyen csekély állandó érintkezésük van a várossal és diadalmas arccal biztosított arról, hogy számos éven át mindössze négyszer volt Konstantinápolyban. Ami Mr. Thorntonnak görög hajókon tett feketetengeri utazásait illeti, azok annyi fogalmat adhattak neki Görögországról, mint Johnny Groat házáról adhat egy skót parti egyárbocoson tett utazás Berwickbe. De akkor milyen joggal nézi le ilyen olcsón az emberek egy közösségét, akikről ilyen keveset tudhat? Nagyon érdekes különben, hogy Mr. Thornton, aki olyan zabolátlanul ócsárolja Pouquevillet, minden alkalommal, ha a törökökről van szó, most mint tekintélyhez fordul hozzá a görögökre vonatkozólag és pártatlan szemlélőnek nevezi. Nos, dr. Pouqueville éppen olyan kevésbé van

jogositva erre a minősítésre, mint Mr. Thornton arra, hogy ezt kiossza neki. A tény az, hogy siralmasan szűkében vagyunk a görögökről, különösen pedig a görög irodalomról szóló adatoknak, nem is valószínű, hogy jobban megismerjük őket, míg érintkezésünk bensőbb, vagy függetlenségük szilárdabb nem lesz. A keresztültutazók elbeszéléseire éppen olyan kevésbé lehet támaszkodni, mint mérges kereskedők invektíváira; de amíg többet nem kapunk, addig meg kell elégednünk azzal a kevéssel, amit ilyen forrásokból nyerhetünk. (En passant ejtsünk egy szót Mr. Thorntonról és Mr. Pouquevilléről, akik rémesen törték a szultán török nyelvét. Dr. Pouqueville elmond egy hosszú történetet egy mozlimról, aki akkora mennyiségben nyeldeste a szublimátot, hogy „Szulejmán Yeyen” lett a neve, vagyis — mondja a doktor — „Szulejmán, a szublimátevő”. — „Hopp — mondja Mr. Thornton, aki már ötödször haragszik meg a doktorra —, most megcsíptelek.” És egy széljegyzetben, amely kétakkora, mint a doktor anekdotája, kétségbevonja a doktornak részint a török nyelvben való jártasságát, részint anyanyelvében való igazmondását. „Mert — jegyzi meg Mr. Thornton, miután egy török ige nehéz participiumait sózza ránk — ez nem jelent többet, mint ezt: „Szulejmán, az evő”. És teljesen elhagyja a szublimát szót. Nos: mindkettőnek igaza van és egyiknek sincs igaza. Ha Mr. Thornton megint „tizennégy évig fog gyárában székelni” és megnézi török szótárát, vagy megkérdi valamely sztambuli ismerősét, rá fog jönni, hogy „Szulejma'n yeyen” elővigyázatosan egymás mellé rakva azt jelenti, hogy „szublimátevő”.

mindenféle Szulejmán nélkül, mert ebben „szulejma” törökül annyit tesz, hogy szublimát és nem tulajdonnév, de ha egy n betűt teszünk hozzá, akkor eléggé igazhitű név. Ha már olyan gyakran engedi sejteni mélyjáratú orientalizmusát Mr. Thornton, akkor erre előbb rájöhetett volna, mielőtt ilyen győzelmi harci dalokat zeng dr. Pouqueville fölött. Ezek után azt hiszem „Utazók kontra gyárosok” lehet a mottónk, noha a fentemlített Mr. Thornton megvetette „hoc genus omne” tévedései és hamis beállításai miatt. „Ne Sutor ultra crepidam”, „Kereskedő maradj a rőfnél”. N. B. Mr. Thornton kedvéért jegyezzük meg, hogy Sutor nem tulajdonnév.) Akármilyen hiányosak ezek, mégis elébe kell helyeznünk azok ellentmondásainak, akik sokat olvastak a régi görögökről, de semmit sem láttak a modernekből, mint például De Pauw, aki, mikor azt állítja, hogy Newmarket tönkretette az angol lótenyészetet, és hogy a spártaiak gyávák a harcban, egyforma szakértelmet árul el angol lovakra és spártai emberekre vonatkozóan. Bölcsészeti megfigyelései sokkal inkább a „költői” jelzőre tarthatnak számot. Nem igen lehet várni tőle, hogy ő, aki annyi szabadsággal ítéli megvetésre az ókori görögök leghíresebb intézményeinek némelyikét, több irgalommal legyen a modern görögök iránt. Szerencsére az a képtelen hipotézis, amelyet a mai görögök őseiről állít fel, a mai görögökön megcáfolódik. Reméljük, hogy de Pauw jövődöléseinek és Mr. Thornton kétségeinek ellenére alapos remény van egy emberfaj megváltására, amely, bármilyenek legyenek is vallásának és politikájának tévedései, eléggé megbűnhődte ezeket három és fél évszázados rabságával.

III. Athén, ferencrendi klostrom 1811 március 17. „Beszélnem kell ezzel a tudós thébaival.“ Kevéssel azután, hogy Konstantinápolyból ebbe a városba visszatértem, egy angol fregattkapitánytól, Salamistól megkaptam az Edinburgh Review harmincegyedik számát igen nagy szívesség gyanánt, amely ilyen távolban valóban tetemes szívesség. E szám harmadik cikkében, amely Strabo egy francia fordításáról számol be, néhány megjegyzés fordul elő a modern görögökről, említéssel röviden Corayról, a francia fordítás társszerzőjéről. Ezekre a megjegyzésekre szeretnék egy pár dolgot alapítani és a hely, ahol írom őket, azt hiszem, eléggé menteni fogja, hogy ott ejtem szerüket, olyan műben, amely a tárggyal némi összefüggésben van. Coray, a legünnepeltebb ma élő görög, legalább is a franciák részéről, Scioban született. (A Reviewban Szmyrna van említve, de okom van azt hinni, hogy helytelenül.) Beccaria-fordítá-án és a Review által említett más művein kívül egy lexikont is adott ki görög és francia nyelven, ha hitelt adhatok bizonyos dán utasoknak, akik nemrég érkeztek Párisból, De a legfrissebb, amit franciában és görögben láttunk, az a Zolikogloou Gergelyé. (A birtokomban van egy igen kitűnő lexikon. Ezt S. G. úrtól egy gemmán cseréltem el. Könyvkedvelő barátaim ezt soha nem feledték el és nem bocsátották meg nekem.) Coray nemrég kellemetlen kontroverzióba keveredett M. Gaillel, némely görög költők fordításának párisi bírálójával, mert az Institut kiadta neki a jutalmat a Hippokrates-féle „Περὶ ὑδάτων“ stb.-jének fordításáért az említett Gail ócsárlására és haragjára. (Gail a

Coray elleni pamfletjében olyanokat mond, hogy: „egy hellénistát kidobni az ablakon.” Mire egy francia kritikus ezt mondja: „Ó, Istenem, egy hellénistát kidobni az ablakon! Milyen szentségtörés!” Az ilyesmi mindenesetre súlyos dolog volna olyan szerzők számára, akik a görög dolgokkal foglalkoznak, de én csak azért idéztem ezt a mondatot, hogy igazoljam valamennyi művelt állam vitatkozóinak stílusbeli hasonlóságát. London és Edinburg aligha tudnának lépést tartani ezzel a párisi stílus-hullámmal. (Irodalmi és hazafias működését kétségkívül nagy dicséret illeti. De e dicséret egy részét nem szabad elvenni a két Zosimado-fivértől (Livornóban lakó kereskedők), akik Párisba küldték és támogatták, kimondottan azzal a céllal, hogy honfitársainak régi kutatásait megmagyarázza és új kutatásait öregbitse. Honfitársai különben nem tekintik Corayt egyenlő értékűnek némelyekkel, akik az utóbbi két században éltek. Leginkább Mitylenei Dorotheussal, akinek hellén írásait a görögök oly sokra becsülték, hogy Meletius így nevezi: „Μετά τὸν Θουκυδιδῆν καὶ Ξενοφῶντα ἄριστος Ἕλληνων“ (Egyháztörténelem, P. 224.) Panagiotes Kodrikas, Fontenelle fordítója és Kamarases, aki Ocellus Lucanust fordította franciára, Christodoulos, de legkivált Palida, akivel Janinában beszéltem, szintén nagy hírnévnek örvendenek a műértők körében. Az utóbbi görög és latin nyelven is kiadta „Igaz boldogság“ művét, melyet II. Katalinnak ajánlt. De Polyzois, akiről a Review azt állítja, hogy Coray mellett ő az egyetlen ember, aki hellén ismereteivel kitüntette magát a modernek közül,

ha ez azonos a janinai Polyzois Lampanitziotessel, aki sok görög könyvet adott ki, nem más, nem több és nem kevesebb, mint egy utazó könyvkereskedő. E könyvek tartalmával nincs semmi vonatkozásban a címlapra nyomtatott nevén kívül, amely azért van ott, hogy kiadói tulajdonjogát biztosítsa. Sőt mi több, skolasztikus ismeretek dolgában éppen hogy nagyon is gyenge lábon állott. A név elég gyakori, az igaz. Talán más Polyzois lehet, aki Aristaenetus leveleit kiadta. Sajnálni való, hogy a kontinentális blokád rendszere elzárta azt a kevés utat, amelyen át a görögök megkapják a kiadványainkat, különösen Velencét és Triesztet. A gyerekeknek való közönséges ábécés könyvek úgy megdrágultak, hogy az alsóbb néposztály nem tudja őket megfizetni. Eredeti műveik közül Meletius athéni érsek földrajzával, igen sok teológiai kvartkötettel, és költői pamflettel lehet találkozni. Két-, három- és négynyelvű nyelvtanaik és lexikonjaik számosak és kitűnőek. Verselésük nincs. A legérdekesebb darab, amit nemrég láttam, egy párbeszéd formájú szatira, amely sorban egy orosz, egy angol, egy francia utazó, az oláh vajda (fekete bég, mint ők mondják), egy kereskedő és a Hodzsa bácsi (primás) között folyik. Dalaik csinosak és szenvedélyesek, de a melodiájuk általában nem tetszetős frank fül számára. A legjobb a híres „Δεύτε παιδες των Έλληνων“ a szerencsétlen Riga dala. Egy katalógusban, amely több mint hatvan szerzőt tartalmaz s előttem fekszik, csak tizenöt akad, aki más témához is nyúlt, mint teológiához. Egy Marmarotouri nevű athéni görög megbízott, hogy ha lehet, nyomassam ki Lon-

donban Barthelemi Anacharsisának egy görög fordítását, mert más lehetősége nincs, hacsak a kéziratot a Feketetengeren és a Dunán fel nem küldi Bécsbe. A Review írója említést tesz egy Hecatonesiben felállított iskoláról, amelyet Sebastiani lázítására elnyomtak. Cidoniát, vagy törökül Haivalit gondolja. Város ez a kontinensen, ahol ez az intézet száz diákkal és három tanárral most is működik. Megfelel a valóságnak, hogy a Porta leromboltatta azzal a nevetséges ürüggyel, hogy a görögök iskola örve alatt erődöt emeltek. De miután lefolyt a vizsgálat és néhány erszény pénz lefizetődött a divánnak, megengedték az iskola folytatását. Az igazgató, Ueniamin (vagyis Benjamin) állítólag tehetséges ember, ős szabadgondolkozó. Lesbosban született, Olaszországban tanult, mestere a hellén, latin és kevéssé a francia nyelvnek is, azonfelül, hogy felületesen a tudományokhoz is ért. Bár nem szándékom e tárgynál tovább időzni, mint csak érinteni a szóbanforgó kérdést, meg kell jegyeznem, hogy a Review írójának kesergése a görögök bukása felett különösnek tűnik fel, mikor ezt ezekkel a szavakkal zárja: „A változást inkább balszerencsájüknek kell tulajdonítani, semmint fizikai visszamaradásuknak.” Az lehet, hogy a görögök fizikailag nem degeneráltak és lehet, hogy Konstantinápolyban aznap, mikor gazdát cserélt, volt annyi hat láb magas és még magasabb ember, mint a szerencse idején. De az ókori történelem és a modern politika arra tanít bennünket, hogy egy államnak virulásban és függetlenségben való megtartásához valamivel több is kell, mint fizikai tökéletesség. És kü-

lönösen a görögök szomorú példái az erkölcsi visszamaradás és a természetes romlás összefüggésének. A Review írója megemlékszik, „azt hisszük“ Potemkin tervéről, hogy a görög nyelvet purifikálja. Én hiába igyekeztem bármi hírét, vagy nyomát találni ennek a tervnek. Szentpétervárott volt egy akadémia a görögök számára, de ezt Pál elnyomta, utódja pedig nem támasztotta fel. Van egy tollhiba, mert csak tollhiba lehet az Edinburgh Review 31. számának 58. oldalán, ahol a következő szavak fordulnak elő: „Említettük, hogy mikor a Kelet fővárosa meghódolt Szolimánnak...” Föltehető, hogy az utolsó szó az új kiadásokban ki lesz javítva II. Mahomedre. (Az Edinburgh Review egy korábbi, 1808. számában ez áll: „Lord Byron néhány ifjú évét Skóciában töltötte, ahol megtanulhatta volna, hogy ez a szó „pibroch“ nem jelent dudát, mint ahogy a duett nem jelent hegedüt.” Kérdem: Skóciában tanulták meg az Edinburgh Review ifjú munkatársai, hogy Szolimán jelent annyira II. Mahomedet, mint kritikai csalhatatlanságot? De így van: „Caedimus inque vicem praebeamus crura sagittis.” A tévedés tisztára tollhibának tetszett (annyira hasonlít egymáshoz a két szó és az irodalmi leviathán előbbi oldalairól annyira hiányzik minden tévedés) és én egyszerűen átsiklottam volna rajta, mint magán a szövegen, ha nem vettem volna észre, hogy az Edinburgh Review sokkal nagyobb diadallal örül minden ilyen felfedezésnek, különösen egy legújabbnak, ahol szavakat és szótagokat vizsgálják és forgatnak meg. Saját esetem főntemlített idevágó mondata ellenállhatatlanul késztetett annak megjegyzésére, mennyivel köny-

nyebb kritikusnak, mint korrektnek lenni. Az urak, akik annyi diadalt ültek ilyen győzelmeken, nem fogják tőlem irigyelni most ezt a kis ovációt.) A „konstantinápolyi hölgyek úgy látszik, olyan nyelvjárást beszéltek ebben az időben, amely egy athéni ajkainak is becsületére vált volna.“ Nem tudom, hogyan lehetett ez, de sajnálattal kell megállapítanom, hogy a hölgyek általában és az athéniak különösen, nagyon megváltoztak, mert egyáltalában nem válogatósak nyelvjárásuk és kifejezéseik dolgában, mint ahogy az egész attikai faj barbár, mint a közmondás mondja: „Ω Αθηνα, προτη χωρα, τι γαιδαρους τρεφεις τωρα“ Gibbonban a X. kötet 161. lapján a következők olvashatók: „A város közhasználatú nyelvjárása esetlen és barbár volt, bár a templom és palota kompozíciója olykor az attikai élőképek tisztaságát mimelte.“ Bármi állítatik a tárgyban, nehéz megérteni, hogy a „konstantinápolyi hölgyek“ a legutolsó császár birodalmában tisztább nyelvjárást beszéltek, mint amelyen Komnen Anna írta leveleit három évszázaddal előbb és ezeket a királyi leveleket nem is szokás a kompozíció legjobb mintáinak tartani, ámbár a hercegnő γλωτταν ειχεν Ακριβως Αττικιζουσαν, A Fanalben és Janinában a legjobb görögöt beszélik. Az utóbbiban Psalida vezetése alatt virágzó iskola is van. Psalidának egy tanítványa van most Athénben, aki tanulmányutat tesz Görögországon végig. Intelligens ember és műveltebb, mint a legtöbb kollégium átlagos diákja. Ezt annak bizonyosságául említem meg, hogy a tudás szomszárja nem alszik a görögök között. A Review írója említést tesz Mr. Wright-ról, a „Horae Jonicae“

című szép költemény szerzőjéről, mint akinél részletek találhatóak ezekről a névleges rómaiakról és degenerált görögökről, valamint nyelvükről is. De Mr. Wright, noha jó költő és tehetséges ember, téved, mikor megállapítja, hogy a görög nyelv albáni nyelvjárása közelíti meg legjobban a hellén nyelvet, mert az albánok éppen olyan hírhedtül romlott görögöt beszélnek, mint amilyen rossz a beszédük az aberdeenshirei skótoknak, vagy nápolyi olaszoknak. Janina (ahol a Fanalhoz legközelebb lévén, a legtisztább a görög) fővárosa ugyan Ali pasa birodalmának, de nem Albániában van, hanem Epiruszban. A tulajdonképeni Albániában pedig Delvinachin túl fel Argyrocastroig és Tepalinig (amelyen túl nem haladtam előre) rosszabb görögöt beszélnek, mint az athéniek maguk. Másfél esztendeig állt személyes szolgálatomban kettő ezekből a különös hegylakókból, akiknek az anyanyelvük illir és sohasem halottam, hogy őket vagy földijeiket (akiket nem csak otthonukban láttam, hanem húszezrével a Veli pasa seregében) valaha is magasztalták volna görög beszédjükért, sőt éppenséggel kinevették őket vidéki szólásaik miatt. Birtokomban van körülbelül huszonöt levél. Ezeket részint a korinthusi bej, részint Notaras, részint a Hodzsa Bácsi, részint a Veli pasa távollétében kormányzó moreai Kajmakám dragománja intézte hozzám. Ezek állítólag igen kedvező bizonyosságai az ő levél-stilusuknak. Konstantinápolyban is kaptam néhányat magánszemélyektől, ezek a legdagályosabb nyelven, de hűséges antik stilusban vannak írva. A Review írója aztán, miután néhány megjegyzést tett a nyelvről mult és jelen álla-

potában, egy paradoxont kockáztat meg (59. l.) arról a hátrányról, amit Coraynek a saját nyelve ismerete okozott: Coray e szerint azért képes kevésbé megérteni a régi görög nyelvet, mert tökéletes mestere az újnak! Ezt a megfigyelést egy kikezdés követi, amely az újgörög nyelv tanulmányozását határozottan „erőteljes segédeszköznek“ ajánlja nemcsak az utas és az idegen kereskedő, hanem a klassika-diák számára is, egyszóval mindenki számára, kivéve éppen azt az egyet, aki keresztül-kasul ismeri a használatát, hasonló okoskodással azt is megkockáztatja, hogy a mi ó-nyelvünket valószínűleg könnyebben elsajátíthatják idegenek, mint mi magunk! Nos, hajlandó vagyok azt hinni, hogy egy hollandi kezdő a mi nyelvünkben (bár maga is angolszász vérből való) csúnyán zavarba jönne „Sir Tristrem“-mel, vagy bármi más auchinlecki kézirattal, akár használ nyelvtant, vagy magyarázó jegyzeteket, akár nem és a legnagyobb valószínűség szerint elavult szólásformáink helyes ismeretét csak egy bennszülött sajátíthatja el, hát még egész tökéletesen. Tisztelhetjük a kritikus éleselmjűségét, de nem hiszünk neki inkább, mint Smollett Lismahagojának, amelyben az áll, hogy a legtisztább angolt Edinburghban beszélik. Hogy Coray téved, az nagyon lehetséges, de ha téved, ez inkább az ember hibája, semmint az anyanyelvé, amely a dolog természeténél fogva a bennszülött tanuló legnagyobb segélye. A Review írója itt Strabo fordítóira tér át és én itt befejezem megjegyzéseimet. Sir M. Drummond, Mr. Hamilton, Lord Aberdeen, Dr. Clarke, Leake kapitány Mr. Gell, Mr. Walpole és sokan mások Angliá-

ban mind rendelkeznek a szükségesekkel, hogy adatokat szállítsanak e bukott népről. Az itt nyújtott pár megfigyelést én ott hagytam volna, ahol szereztem, ha a szóbanforgó cikk és mindenek felett a hely, ahol olvastam, nem ösztönzött volna, hogy a figyelmet erre a pár oldalra tereljem, melyeknek tisztázásához, vagy legalább ennek megkísértéséhez jelen helyzetem nyújtotta a könnyebbséget. Igyekeztem legyőzni azokat a személyes érzéseket, amelyek önkéntelenül felébrednek bennem, ha akárhol felütöm az Edinburgh Reviewt. Még pedig nem azért igyekeztem, hogy íróinak hajlandóságát kiengeszteljem, vagy eltöröljem akár egy szónak is emlékezetét, amit előbb írtam, hanem mert éreztem, hogy nem való magánérzéseket belekeverni egy ilyennemű értekezésbe, különösen a helynek és időnek ekkora távolságából. Egy rabnép körében, amely még vallási könyveinek nyomtatásáért is külföldi nyomdákhöz kénytelen fordulni, azon, hogy oly kevés általános tárgyú művet találunk, még kevésbé szabad csodálkozni, mint azon, hogy egyáltalában találunk kiadványokat. Az összes görögök száma, beleértve a török birodalomban és másutt élő görögöket is, legfeljebb hárommillió. És ily csekély szám mellett nem lehet nemzetet találni, amelynek aránylag annyi könyve és írója volna, mint a jelen század Görögországának. Erre viszont az elnyomatás buzgó sáfárai, akik a görögök tudatlanságát bizonygatják, de ugyanakkor elejét igyekeznek venni a tudatlanság megszűnésének, így szólnak: „Igen ám, de ezek a könyvek többnyire, ha ugyan nem mind, vallási értekezések, ennél fogva semmire sem

jók." Rendben van; de hát ugyan mi egyébről írjanak? Igen kellemes egy nyugati embert, kivált egy angolt, hallgatni, aki lecsepülheti saját hazája kormányzatát, vagy egy franciát, aki lecsepüli mindenki hazájának kormányzatát, de a magáét nem, vagy kívánatra elkezd értekezni minden bölcsészeti, vallási, tudományos, szkeptikus vagy erkölcsös tárgyról és fittyet hány a görög legendáknak. A görögnek azonban politikáról nem szabad írni, tudományos kérdésekről pedig műveltség hiányában nem írhat. Ha kételkedik, kiátkozzák. Ennélfogva honfitársai nincsenek is megmérgezve modern filozófiával. Ami pedig az erkölcsstant illeti, hála a törököknek, erkölcs itt nincsen. Mi marad tehát neki, ha kedve kerekedik firkálni? Vallás és a szentek élete. Az is nagyon természetes, hogy akiknek ebben az életben oly kevés adatott, azok a túlvilági élet felé fordítják a tekintetüket. Így aztán nem csodálható, hogy ötvenöt görög írónak előttem fekvő katalógusában, kik közül sokan nemrég még éltek, alig van tizenöt, aki egyébről is írt, mint vallásról. A szóbanforgó katalógus Meletius Egyháztörténete negyedik kötetének huszonhatodik fejezetében található.

⁵⁸ Phylének, amely nagyon szép kilátást nyújt Athénre, a maradványai még állanak. Thrasybulus foglalta el a Harmincak elűzése előtt.

⁵⁹ A Törökországban való utazás nehézségeit nagyon túlozták. Vagy legalább is ezek a nehézségek az utóbbi évek folyamán nagyon enyhültek. A muzulmánok kénytelen-kelletlen valami zord civilizációt szedtek magukra, amely utasok számára igen kényelmes. Kockázatos

dolog sokat beszélni törökök és Törökország felől, mert el lehet éldegélni köztük akár húsz esztendeig is anélkül, hogy az ember információkat kapna, legalább tőlük maguktól. Amennyire az én csekély tapasztalatom terjed, nekem nincsen okom panaszra, sőt sok udvariaságért (mondhatnám barátságért) és nagy vendégszeretetért vagyok adósa Ali pasának, fiának, Veli moreai pasának és a vidéken más magas állású egyéneknek. Szulejmán aga, Athén volt és Théba jelenlegi kormányzója valóságos bonvivant volt és nála társasabb lény soha nem is ült keresztbehúzott lábakkal feketéző-, vagy ebédlőasztalnál. Karnevál folyamán, mikor a mi angol társaságunk jelmezt öltött, ő is, utóda is jobban örültek a jelmezbe bújának, mint akármelyik özvegyember a Grosvenor-squareon. Egy alkalommal, mikor a klastromban vacsorázott, barátját és látogatóját, a thébai kádit elvonszolták az asztaltól, amely a kereszténység bármely klubjába tökéletesen beillett volna. Ezalatt az érdeemes vojvoda maga ujjongott ezen a bukáson. A muzlimokkal való minden pénzügyi tárgyalás alkalmával úgy találtam, hogy rendkívül becsületesek és nagyon önzetlenek. Ha az ember tranzakciókat csinál velük, nyoma sincs azoknak a kamat, ázsiókülönbség, kezelési költség nevű piszkos csalásoknak, amiket változatlanul szemben talál az ember, ha görög konzulokhoz fordul pénzváltás céljából, még Pera legelső házaiban is. Ami az ajándékozást, a Kelet e rendes szokását illeti, az ember soha nem fizet rá a dologra, mert aki elfogad egy értéket, az hasonló értékű valamivel viszonzza, például lóval vagy sállal. A fővárosban és az udvarnál

a lakók és udvaroncok ugyanazt az iskolát kapták, mint a törökvidéki aga, vagy mozlimvidéki úriember. Itt nem a nagy városok kormányzói értendők, hanem azok az agák, akik hűbéri donáció módjára kisebb-nagyobb kiterjedésű földeket és házakat birtokolnak Kisázsia-ban. Az alacsonyabb néprétegek fegyelmi foka olyan tűrhető, mint a civilizációra nagyobb igényt tartó országokban a csőcseléké. Egy mozlimot, aki a mi városaink utcáin sétálna, jobban inkommodálnának, mint itt történik egy hasonló helyzetben levő európaival. Az úri ruházat a legjobb utazó kosztüm itt. A vallásukra és az izlám különböző szektáira vonatkozólag D'Ohsson francia művében, szokásaikra stb.-re vonatkozólag talán Thornton angol művében lehet a legjobb beszámolót találni. Az ottománok minden hibájukkal egyetemben sem lenézni való nép. Legalább is egyenrangúak a spanyolokkal, a portugáloknál magasabban állnak. És ha nehéz megmondani, milyenek, meg tudjuk legalább mondani, milyenek nem: nem álnokok, nem gyávák, nem égetik el az eretnekeket, nem gyilkosok és az ellenség még nem jutott el a fővárosukhoz. Hűek szultánjukhoz, míg csak az alkalmatlan nem lesz az uralkodásra és inkvizíció nélkül is imádják istenüket. Ha holnap kiűznék őket Szt, Szófiából és franciák vagy oroszok ülnék a helyükre, kérdés, vajjon Európa nyerne-e a cserével. Anglia mindenesetre veszítene. Ami azt a tudatlanságot illeti, amellyel általában és néha joggal vádol-tatnak, meg kell kérdezni, hogy — Franciaországot és Angliát mindig kivéve — az ismeretek mely használatos terén múlják őket felül egyéb nemzetek? Az élet álta-

lános művészetében? Gyárakban? Alábbvaló a török penge a toledóinál? Rosszabbul ruházkodik, lakik, táplálkozik, vagy rosszabb oktatást nyert a török, mint a spanyol? A török pasák talán műveletlenebbek, min a spanyol grandok? Vagy műveletlenebb egy effendi mint egy Santiago-lovag? Nem hinném. Eszembe jut, mikor Mahmud, Ali pasa unokája megkérdezte, hogy utitársam és én az alsóház, vagy a felsőház tagjai vagyunk-e. Nos, ez a kérdés egy tiz esztendőes fiú szájából igazolhatta, hogy nevelését nem hanyagolták el. Vajjon egy ilyen korú angol fiú tudja a különbséget a diván és a dervisek kollégiuma között? Abban biztos vagyok, hogy a spanyol fiú nem tudja. Hiú dolog volna találgatni, hogy a kis Mahmud, akit török nevelői teljesen körülvettek volt, hogyan tanult meg olyasmit, mint az angol parlament, ha csak fel nem tételezzük, hogy oktatói nem szorítkoztak oktatása közben pusztán a Koránra. Minden mecsetben iskolát állítottak fel, amelyeket igen pontosan vezetnek és a szegényeket úgy oktatják, hogy ez azért nem rendíti meg a török egyházat. Azt hiszem, tanítási rendszerük nincs meg nyomtatásban (ámbar török sajtó létezik és vannak a legutóbbi Nizam Dzsedid-féle katonai institúció révén nyomtatott könyvek is), arról sem hallottam, hogy a mufti meg a mollák összegeket jegyeztek volna, vagy a Kajmakán meg a tefterdár lármát csaptak volna attól való féltükben, hogy a turbán eszes ifjúsága nem fog oktatást kapni arra nézve, hogy „a maguk módján imádják az Istent”. A görögöknek is, akik egy nemét képviselik a keleti ir pápistáknak, van egy kollégiumjuk

Menuszban, nem, Haivaliban. Itt a másvallásúak ugyanolyan türelemben részesülnek az ottománság részéről, mint a katolikus kollégium az angol törvényhozástól. Ki állíthatja ezek után, hogy a törökök tudatlan bigot nép, ha ennyire legyőzik a keresztény szeretetnek azt a pontos arányát, amely elnézésben részesül minden királyságok legvirágzóbb és legigazhitűbb királyságában? Azonban ha mindezt megadják is, azt már nem tűrik el, hogy a görögök részt vegyenek az előjogokban. Nem, a görögök csak vivják meg harcaikat, fizessék meg a harácsot (adó), kapják meg az ütlegeket ezen a világon s a kárhozatot a másvilágon. Ezek után emancipáljuk mi ir rabszolgáinkat? Mahomed őrizz! Rossz muzulmánok és még rosszabb keresztények lennének, ezidőszerint egyesítjük magunkban mindkettőnek a javát: a jezsovita hitet és valamelyes vallási türelmet, amely nem alábbvaló a törökökénél.

⁶⁰ Mikor a latinok elfoglalták és néhány évig birtokban tartották.

⁶¹ Mekkát és Medinát egyszer elfoglalták a vahabiták, egy évről-évre szaporodó szekta.

⁶² Igen sok hegyen, különösen a Liakurán a hó sohasem olvad el teljesen, a nyár tikkasztó hevében sem. A síkokon azonban még télen sem láttam havat.

⁶³ A Pentelikon-hegyről van szó, amelyből Athén középületeinek márványát bányászták. Mai neve Mendeli. A kőfejtés egy óriási barlangja még ma is megvan, meg is fog maradni az idők végeztéig.

⁶⁴ Egész Attikában, ha nem szólunk magáról Athén-

ről, vagy Marathonról, nincs érdekesebb táj, mint a Colonna-fok. Tizenhat oszlop ad itt kimeríthetetlen anyagot a megfigyelésre és lerajzolásra régésznek és művésznek. A bölcseész is szívesen nézheti Plato beszélgetései közül egynémelyiknek állítólagos színhelyét. Az utast pedig meghökkenti a szépsége annak a kilátásnak, amely „befogja a sziklákat, melyek az Égei mélységet koronázzák”. De az angol ember számára e helynek még külön érdekessége is van, mert itt történt Falconer hajótörése. Pallas és Plato feledésbe merültek. Falconer és Campbell emlékezetére „Colonna hegyfokán sötétlett már az éj, — s a tengerész jaját hallgatta itt a mély”. Minerva templomát bizonyos távolságból látni lehet a tengeren. A két utazás alkalmával, amit tettem, és pedig az egyiket a Colonna-fokhoz, a kilátás szárazföldről előre is, hátra is szebb volt, mint közeledni a szigetekhez. Második szárazföldi kirándulásunk alkalmával alig tudtunk megmenekülni az alanti barlangokban elrejtőzött mainóta csapat támadásától. Később elmondta nekünk egy foglyuk, akit sikerült kiváltani, hogy azért nem mertek megtámadni bennünket, mert az én két albánom is velünk volt és ők igen bölcsen, de tévesen azt következtetvén, hogy egész őrség áll ezekből az arnótákból rendelkezésünkre, békén maradtak és így menekült meg társaságunk, amely túlkicsiny ahhoz, hogy eredményes ellenállást fejthetett volna ki. Colonna a piktoroknak éppen olyan kedvenc helye, mint a kalózoknak. Itt „állványt állít a felbérelt művész és gyenge tájat megszépíteni kész.” (Lásd Hodgson „Lady Jane Grey“-jét.) Ezt azonban itt a természet a

művészet segítségével elvégezte maga. Szerencsés voltam és szerződtettem egy igen kitűnő német festőt és remélem, hogy felújíthatom ismeretségemet ezzel a tájjal és sok más levantai tájjal, ha majd művei megérkeznek.

⁶⁵ „Siste, viator, heroa calcas!” Ez volt a híres Merci gróf sírfelirata. Ezt kell éreznünk, mikor a kétszáz görög temetkezési dombján állunk, akik Marathonnál estek el. A főárkot most tárta fel Fauvel s a feltáró csak kevés, vagy semmi relikviát talált: vázákat, meg ilyeneket. Felajánlották nekem, hogy tizenhatezer piasterért, ami körülbelül kilencszáz font, vegyem meg a marathoni síkot. Istenem! „Expende, quot libras in duce summo invenies!” Hát Miltiades porai nem értek többet? Aligha jövedelmezett volna kevesebbet, ha súly szerint bocsátották volna áruba.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

